

A. M. N. MUSEUM
HIRLAP OSZTÁLYA

munka

kulturbeszámoló szerkeszti: kassák lajos

az 56. szám tartalomjegyzéke: levelek anyám címére (kassák lajos) ● jules supervielle :
ima az ismeretlenhez (fordította havas endre) ● freud
és bergson (dr. mossonyi dezső) ● naplórészlet (soós lászló) ● kiáltás (felleg györgy
verse) ● ferenczy noémiről (kassák lajos) ● max adler (fülöp pál) ● tanulmányúton
(szó gyula novellája) ● versek (kossán klára) ● párisi világkiállítás (brogyányi kálmán) ●
magyar nyomtatványkiállítás (kassák lajos) ● márai sándor, karinthy frigyés, veres
péter könyveiről (gró lajos) ● vádirat a szellem ellen (gruber dénes) ● ranschburg
sándor emlékének ● műmellékleten ferenczy noémi két reprodukciója ● címlapon k. l.
rajza ●

1937 október X évfolyam 56 szám

Levelek Anyám címére

Mikor ezeket a sorokat írom, Mutterkám, maga mellett egy másik asszonyra is gondolok, akinek tisztelettel és hódolattal tartozom, majdnem úgy, mint az Anyámnak. Öreg asszony ő is, üldözött és szenvedő lélek. Fáradhatatlan munkálkodó volt egész életében, az emberiség boldogulásán fáradozott, a testvér hangján szólott, emlékek rögzítődtek meg, vágyak és eszmélések sarjadtak ki keze vonásában s most mégis mennyire árvának és elhagyatottnak érezheti magát hazájában, egy hatvanötmilliós nép közösségében. Maga bizonyára semmit sem tud Käthe Kollwitzról, talán a hírét sem halotta, de most figyeljen fel a nevére és gondoljon rá úgy, mint ahogyan testvér gondol a testvérré, szeretettel és odaadással, ismeretlenül is idegenkedés nélkül. Ismeretlen ő maga előtt, de nem idegen. Ha nem is egy országban s nem is egy anyától születtek s ha már a bölcsőjük külső formája is elárulta származásuk osztálykülönbségét, ha maga a mosóteknő mellett, ő pedig festő palettával a kezében öregedett meg, mégis azonos ritmusra dobog a szívük s anélkül, hogy összebeszéltek volna, egy cél felé törekedtek. 1867-ben született, alig tíz évvel fiatalabb magánál. Lehet, hogy ez a csekély korkülönbség az ég és föld különbségét idézheti fel a boldog és boldogtalan ember, a jólét kegyence és a szegénység megalázottja között, de maguk letten nemcsak lélekben, hanem testben is úgy hasonlítanak egymáshoz, mint két alma, melyek a fán aszalódtak el a naptól és fagytól. A halál keze egyiköket sem szakította le idő előtt az ágról, megérették és megfonnyadtak s ma idegenek és elhagyatottak a világban.

Én mindkettőjüket egyszerre köszöntöm, magát, hogy a világra hozott, őt pedig azért, mert példaadóan előttem járt az alkotó munkában. Szentől szemben csak egyszer találkoztam vele az életben és valószínű, hogy többé soha sem fogom látni. Olyan öreg már, hogy nem indulhat el az én otthonom felé csavarogni a világra és olyan országban lakik, ahová én az életbiztonság érzésével ki tudja meddig nem tehetem be a lábam. Máris, mint emlék él képzeletemben, de nem elmosódottan, bizonytalan körvonalakkal, hanem pontosan úgy, ahogyan 1924 őszén egy berlini népgyűlésen láttam. Sokezer lármás ember között csöndesen ült a helyén, magába roskadtnak, sötét nyugalomban, mint valami kemény, primitív formákba tagolt faszobor, puritánul lesimított hajjal és összegyűrűt ábrázattal, mély szemgödörökkel és a szenvedés barázdáival az ajkai körül. Éppen olyan mélységesen szomorú és keményen eltökélt volt, mint a művésze. Honnan gyűlt össze ennyi vádló fájdalom és ennyi makacs munkabírási ebben az asszonyban? — kérdeztem magamtól a zsiborgó gyülekezésben. Ennyi átérzés és ennyi kifejezőképesség? Ha most magam elé idézem rajzait, metszeteit és plakátjait, látom, hogy arcának minden árnyalata benne tükröződik művészetében, mint ahogyan művészetének minden formája és vonala benne gyűrődik arcának ráncáiban és benne sötétlik szemének tekintetében. Egy ember, akinek mindennapi életformája és művészetének formái külön nem választhatók egymástól, aki szenvedett az élettől és a művészetében fejezte ki szenvedéseit. Származásánál és

neveltetésénél fogva talán más utakra is térhetett volna, de akinek sorsa van, az nem váltogathatja az utat és nem válogathat a célok között. Tolsztoj mennyezetes ágyban grófnak született s mint valami hajléktalan csavargó istenhátamögött egy kunyhóban fejezte be életét, Mussoliniból, az egykori kőműveslegényből az Olaszbirodalom diktátora lett és Käthe Kollwitz túllépett a nyárspolgári élet kényelmén, hogy ceruzával a kezében formát adjon a megalázottak és kitagadottak fájdalmainak, hogy napfényre tárja az emberi élet embertelen mélységeit. Az ő anya- és gyermekképei, mint az emberiség segélykiáltásai harsognak ki a műtermek és tárlatok befestett vásznai közül, az ő paraszt és munkás figurái, a Carmagnolet táncoló asszonyai és a világháborút megörökítő sorozata az ember minden gonosz indulatát és csodálatosan naív szabadságrajongását magában foglalják. Drága, Mutterkám, ha módod lenne hozzá, magukat kettőjüket összehoznám most, két öreg asszonyt, akik egy világot őriznek emlékezetükben s végre felszabadítanám magukat a kötelezettségek alól, amiket önkéntesen vállaltak, de amikbe mégis belegörcsült a hátuk, belezúpult a fülük és belevakult a szemük. Hogyan is tudnak még valamit hallani és látni? Már rég kiérdemelték a sors kegyelmét, hogy gyötrelmek és kínzatosok nélkül egyéolvadjanak a csenddel, feloldódjanak a sugárzásban. Úgy éltek a világban, mint egy feneketlen kútban, hetven, nyolcvan évig s ez a világ most ott zúg a fülükben, mint a kagylóban a tenger, tele titokzatos valósággal, tele elbírhatatlan emlékekkel és beteljesülhetetlen vágyakkal. Melyikök mesélhetne többet a megpróbáltatásokról, melyikök többet a lélek áhitatáról és a test fáradságairól?

De mire való is ez a kérdés? Az út, amin elindultak még nem ért véget s a szívük még nem telt színültig fájdalommal, mindennap egy lépéssel még előbbre botolnak s mindennap ejtenek még egy-egy könyvet az ellenségeikért és barátaikért.

Óh, két öreg asszony, akiket megpróbáltak a háborúk és forradalmak, akiknek a gyerekei szembeszálltak az igazságtalanságokkal, a hétfejű sárkánnyal, amely az Irigységtől és Gyűlölettől fogamzott. Ha soha egy darab szennyest nem mostak volna fehérre, ha soha egyetlen kapavágással nem porhanyósították volna a földet, akkor is, azért, hogy igazi anyák voltak, arany keresztet érdemelnének a nyakukba és babérkoszorút a homlokukra. Nem ismerek hősibb szerepet és szentebb hivatást, mint anyának lenni, közvetíteni mult és jövő között, kétségek és rettegések között élni a jelenben. Nem véletlenség, hogy miközben ezeket a kusza sorokat írom, eszembe jut egy francia altatódal, mely négy-ötszáz év előtt csendült fel először valamelyik tengerparti faluban az anya ajkán, mikor az embere kint járt a vizen s az ölében nyugtalankodott a kicsinye:

*„Fájdalom sir a dalban,
amikor ringatlak én.
Itt hagysz engem magamra
és matrónak mégy, szegény.
Hajód a hullám ragadja*

munka

*s eltűnsz a tengeren,
jaj, ne nőjj oly gyorsan nagyra,
aludj, kis gyermekem."*

Fél évezreddel ezelőtt kelt először szárnyra ez a dal s azóta sem tudott elülni, szegény. Formát és tartalmat változtatott, de ugyanúgy mint akkor, most is felsír az éjszakában és számtalan helyen egyszerre, mert az anyák ma sem érzik nagyobb biztonságban a gyermekeiket, mint annakidején. Az emberek legyőzték a tenger kísértését, de nem győzték le a gyűlölködés és öldöklés szellemét önmagukban. Gondolja csak meg, Mutterkám, hány millió ember pusztult el a világháborúban? Fiatal legények, kenyérkereső apák, irigyelt szeretők és boldog vőlegények, egyik napról a másikra útra keltek és soha többé nem tértek vissza.

Húsz esztendő mult le azóta és az anyák egy újabb nemzedéket szültek és neveltek fel, talán abban a reményben, hogy elődjeik már megváltották őket szenvedéseikkel és erőszakos halálukkal. Azt remélték, hogy az öldöklés után a béke korszaka következik, az ember eldobja a fegyvert és visszatér szerszámaihoz, megműveli a földet, meggyógyítja sebeit s a legnagyobb mű megalkotásán, a saját életének emberséges rendbehozásán fáradozik majd. S aki átaludta az utóbbi két évtizedet, ha most kinyitná a szemét, semmivel sem találna maga körül derüesebb tájat és biztonságosabb körülményeket. A vér és tűz, amit a nagy háború a föld alá vetett, nem pusztult el, hanem gyökeret fogott s mint a mérges dudva itt is, ott is felütötte fejét s ma már elburjánzott az egész világon. Újból a kétségek és tragédiák közepén állunk. A koszorúk, melyeket az Ismeretlen Katona sírjára hordtunk, zászlókká változtak át a kezünkben, a mesteremberek kasza és kalapács helyett ismét hadfelszerelési anyagot gyártanak s a politikusok vádolnak és követelőznek s majdnem azt mondhatnám, a falakon át is lehet látni, amint kényelmes hivatalukban, két sorsdöntő beszélgetés közben felkötik gyönyörű rézsarkantyúikat. És az ujságok, Uramisten! Hogyan is bírja el a gyöngye papír azt a sok lázalmot, sunyi gonoszságot, ájtatos képmutatást, fenyegetést és dicsekvést, kerítő hizelkedést és fáradhatatlan kegyetlenséget, amit az írók megírnak és a nyomdászok lenyomtatnak? Mintha soha semmiről sem lehetne többé szó, csak háborúról. Az emberek olvassák az írók írásait és hallgatják a szónokok szónoklatait s akiből még nem vezett ki az életkedv csirája, akik még érzik a testvér közelségét, akikben még felpezsdül a szülők és gyermekek iránti szeretet, úgy szenvedik ezeket a betűket és hangokat, mintha szöveget vernének körmeik alá és töviskoronával kötnék át a halántékukat. De mit jelent az ő krisztusi kínszenvedésük, csendes összecsuklásuk azoknak a millióknak örült izgalmaához, vérszomjas indulataihoz és áldozatra kész együgyűségéhez mérten, akik a kávéházak villanyfényében, kocsmák borgőzében, a belvárosi paloták termeiben és a kültelki bérházak oduiban máris új hadjáratra készülődnek? Akik kényelmük féltésében, nyomorúságuk reménytelenségében újabb hullahegyekre akarják felépíteni jövőjüket,

akik a háború pusztításától egyrészt a munkaerő olcsóbbodását, másrészt a munkaalkalmak megsaporodását várják? Mit jelent ezekkel az elborult eszű, érzéketlen szívű tévelygőkkel szemben a feleszmélt lélek kálváriajárása?

1769

Éppen ma írnak Mutterkám, az ujságok a spanyol háború évfordulójáról és ugyanakkor hírül adják a japán-kínai háború kitörését. Csupa izgalom és szenzáció a világ. Csupa rábeszélés és készülődés. Mindenki érzi, hogy valaminek jönnie kell, valami kozmikus eseménynek, amiből mindnyájunknak ki kell venni a részünket. S mivel senki sem akar gyávának és árulónak látszani, mindenki feni, csiszolja, hegyezi s keményíti szerszámain, amivel majd ledöfi ellenségét, aki, nagyon jól tudja, állandóan az ő életére tör s aki ellen faji, nemzeti és osztálykötelessége védekezni. Ki és mi jogon akarja őt elütni az élet lehetőségeitől? Ő is ember és ő sem akar még a föld alá bújni. Ha nem megy szépszerivel — gondolják — ám jöjjön a nagy leszámolás! Az igazi békét csak egy igazi, gigantikus méretű és kollektív hősiességű háborúval lehet megszerezni, mint ahogyan az uszító demagógiát is csak a fegyverkezés örületével lehet elnémítani. Ezt írták évek óta az ujságok és ezt harsogták világgá a politika ügynökei s ezt ma már mindenki így tudja és megcáfolhatatlan igazságnak fogadja el. Ki gondol a sokmillió halottal, akiknek a hullái felett izgatottan lótnakfutunk, apáink és testvéreink agyvelejével és szívével trágyázott földjeinkben kenyérnek való gabonát és bornak való szőlőt termelünk és ki gondol a rokkantakkal és idegbeteg újszülöttekkel, akik egyetlen örökségképen maradtak ránk a nagy felfordulásból? Mindez csak a pipogya lélek sápitozása — mondják. Hiszen tudjuk a háború nem jelenti az egész emberiség halálát, mégcsak azt sem állíthatjuk, hogy minden egyes katona végzetszerűen a fűbe harap. Mi idősebbek tapasztalatból tudhatjuk, hogy milyen rengeteg ember került vissza a frontokról, a világ eleddig legnagyobb, legvéresebb és legborzalmasabb háborújából. Sokkal több, mint amennyire akár a győző, akár a legyőzött nemzeteknek szükségük lett volna. A roppant pusztítás annyira sem ritkította meg az emberiség sorait, hogy az életben maradtok hozzájuthatnának mindennapi betevő falatjukhoz. Az öregek, mintha közben mi sem történt volna, visszakerültek az irodákba és üzemekbe s a fiatalság ma itt áll munka és kenyér nélkül. S ha tegnap még azt hitték, hogy minden társadalmi nyomorúságuknak és egyéni szenvedésüknek a háborúskodó apáik és bátyjaik az okozói, ma már úgy vélik, hogy nem azzal rontották el az életet az idősebbek, hogy háborúba keveredtek, hanem hogy idejekorán abbahagyták az öldöklést, elernyedtek, inukba szállt a bátorság, megundorodtak a vértől, feladták a

munka

harcot, mielőtt véglegesen rendet teremtettek volna. Ha így van, hogyan lehetne belenyugodni? Ha másképp nem megy, újra kell kezdeni az egészet, világosabb számítással és eltökéltebb akarattal. Most tehát a fiatalságon a sor, hogy jóvá tegye az előző nemzedékek mulasztását.

És valóban a hősi hevület és a szent áldozatkészség még nem pusztult ki az emberi fajtából. Heteken, hónapokon és éveken át még bírja a vér gőzölgő illatát, a fullasztó gázokat és a repülőgépek tűzesőjét. Harcol, közben számon veszi halottait, mint valami üzemi hulladékot és újabb tömegeket csábít és terrorizál a halálba. A jelszó: inkább becsülettel meghalni, mint becsületlenül élni. És nem veszik észre, hogy ezzel a jelszóval ugyanolyan sorsra jutnak, amilyenre az elődeik jutottak. A háború nem teremtés, hanem a pusztítás eszköze, aki a halállal számol, eleve lemondott az életről. Az életet élni kell tudni és nem gyámoltalanul meghalni érte. Gyámoltalanul hal meg — mondom a hősről — de ki hiszi el nekem ezt a megátalkodott okoskodást? Ki hiszi el, hogy a spanyol háború egymillió halottja ismét hosszú, hosszú időkre tehertétele marad életünknek, hogy a menekülő aggastyánok, anyák és gyermekek nem az emberi szolidaritás érzését, hanem a fájdalom és gyűlölködés magvait hordják szét a világba? Aki ocsut vet, hogyan arathatna búzát, aki gyűlöletet prédikál, hogyan találhatna jóbarátokra, író, aki, a háború ellensége, hogyan írhat virágos szavakkal a gyalázatról, legendás dicsőséggel a halálba induló tömegekről? Pedig pontosan így történik: a politikus az emberi közösségérzés nevében nyomja kezébe a fegyvert és az író, aki a szeretet és szabadság szószólójának vallja magát, a gonosztságot, az önzést, a barbár kegyetlenkedéseket akarja leleplezni, még ő is azt írja:

„És a vekker reggel szólni fog. És ezek a katonák akkor egy pillanat alatt elkészülnek. Talpraugranak és felcsatolják a derékszíjat. Felsorakoznak a lövészárokból és a sápadt reggeli világosságban ilyeneket mondanak:

— Még fenn van a hold...

Vagy:

— Szép idő van...

Csupa ilyen egyszerű dolgokat. S akkor kiugranak a lövészárokból s megindulnak a csillagok felé.”

Eolvastam, Mutterkám, azt a harctéri tudósítást, amelyet egy francia „baloldali” író írt a spanyol frontról. A köztársasági milícia barátja írta a testvériség és szabadság érdekében. Eolvastam és pillanatokra elfogott a rémület, hitetlenség és kétség lepett meg, önkéntelenül is hangosan kérdeztem meg hívőbb és bizakodóbb énemtől: Csakugyan eljön-e az a világ, amelyre csendes óráimban gondolok, amiért naponta tollat veszek a kezembe; az a világ, amelyben az ember azáltal, hogy szemeiből kitörüli a hamis ideálokat, szájából kiöblíti a hazugságokat, valóban nemesebb lényé lesz az állatnál?

Barátom — gondoltam — írotárs, hogyan írhattad le ezeket a sorokat a háborúról, a rohamra induló katonákról? Óh, hiszen az igazi írók a processzióval felvonuló márialeányokról szoktak így írni valaha, azokról az ártatlan gyermekekről, akik első áldozáshoz térdelnek le az oltár elé. Róluk mondták a gyógyíthatatlanul széplelkű poéták: „Miközben térdeiket meghajtják, ártatlan lelkük kitarulkozik a csillagok felé”. És más költők, a reálisabban látók, a valóság meglekésítői az ébredő munkásokról írnak úgy, ahogyan te a rohamra induló katonákról írsz. A hidépitők, a kazánfűtők, a cukrászok, a mindenes leányok a kőrevetett szalmazsákról, az inasok a kegyetlen priccsekről ébrednek így s mialatt összeszedik szerszámaikat és felkészülnek a munkára, szoktak ilyen egyszerűen, elfojtott vágyakozással beszélni az időről, a holdról és a csillagokról. Vagy talán te, kedves írotársam, csakugyan azt hiszed, hogy a rohamra vezényelt seregek ha hajnalhasadtával kiugranak a lövészárokból, csakugyan a csillagok felé indulnak? Rumtól részegen és élesre töltött fegyverrel a kézben?

1771

Vannak pillanatok, Mutterkám, mikor lázadozva panaszlom, hogy magának még annyit sem adott az élet, hogy megtanult volna írni, olvasni, hogy legalább léleekben bejárhatta volna azokat a különös világokat, amelyeket a költők és írók varázsolnak elő könyveikben. De vannak olyan pillanatok is, mikor majdnem hálás vagyok érte a sorsnak, hogy a képzeletét még nem fertőzték meg az írók, nem csábították el a hazugságok útvesztőibe, szép szavaikkal nem oltották magába a káprázatokat. Megmaradt egyszerű észjárású, a valóságot komolyan vevő embernek. Nem él fantáziákban és nagyon jól tudja, hogy akiket rohamra vezényelnek, azok nem a csillagok, hanem a sírgödör felé indulnak s ha csakugyan úgy készülődnek egymás lemészárlására, ahogyan azt a haditudósítók írják, akkor nem magasztalást, hanem szánalmat érdemlenek, mint minden olyan ember, aki az életet zokszó nélkül hajlandó felcserélni a halállal. Hogy nem tanult meg írni, olvasni Mutterkám, talán nem is olyan nagy baj, ezekben az időkben talán nem is veszített vele olyan sokat. Elmaradt kicsit a civilizációban és kultúrában igaz, de ugyanakkor megmaradt anyának és az igazságtalanságok ellen egészséges ösztönökkel lázadó embernek. Távol van tőlem, de azért érzem, hogy a szívében őriz engem s szinte hallom, ahogyan a sóhajtása beleolvad abba a kedves kis bölcsődalba, amely félezer év előtt csendült fel a francia anyák ajkán. S ebben az órában mintha még magam is egészen kicsi lennék és mosolygó ajakkal és derüs tekintettel hallgatnám:

*„Jaj, ne nőjj oly gyorsan nagyra,
éj van, ne hagyj itt magamra,
aludj, kis gyermekem.”*

Kassák Lajos

munka

J. Supervielle: Az Ismeretlenhez

Lám azon veszem észre magam, hogy szólok Hozzád
Istenem, én, aki azt sem tudom, létezel-e vajjon,
S mormoló templomaid nyelvét sem ismerem.
Nézem az oltárokat és házad boltozatát,
Akár az idegen, aki egyszerűen szól: „Nézd a fát, a követ,
A román oszlopokat és amott a szentet, kinek hiányzik az orra,
És kívül is, bévül is az emberi nyomorúság vesződik”.
Lesütöm a tekintetemet anélkül, hogy térdre ereszkednék a mise alatt,
S miközben hagyom, hogy a vihar elvonuljon a fejem fölött,
Akaratlanul és folyton másra kell gondolnom.
Fájdalom, úgy fogyasztom el majd az életemet, hogy másra gondolok,
És ez a más megint én vagyok s talán ez az igazi énem.
Oda menekülök látod s tán éppen ott vagy Te is,
Mert nem élek másutt, csak ezekben a csalogató messzeségekben.
A jelen pillanat olyan ajándék, amelyből sohasem tudtam hasznot
kiprészelti,

Amelynek csinját-binját sehogysem ismerem, s megforgatom bár
minden irányban,

Nem tudom mozgásba hozni ezt a nehéz mechanizmust.
Istenem, én nem hiszek Benned, de mégis beszélni szeretnék Veled;
Hiszen szóltam én már a csillagokhoz is, jöllehet tudtam, hogy nem
élő személyek,
És szóltam már a legegyszerűbb állatokhoz is, pedig hát tudtam, hogy
nem felelnek,
S a fákhöz is szóltam, akik némák lennének akár a sír, ha nem
játsszана velük a szél.

És beszéltem már magamhoz is olyankor, amikor nem tudtam, hogy
Nem tudom, hallod-e az emberek imáit, valóban létezem-e.
Nem tudom, kedved van-e meghallgatni őket,
S nem tudom, hogy Neked is van-e szived, amely minden élőben dobog.
S hogy nyitva vannak-e füleid a különböző új hírek befogadására.
S azt sem tudom szeretsz-e ránktekinteni,

De én mégis emlékezetedbe idézem e Földplanétát
Almafáival és almáival,
Virágotval és kavicsaival,
Minden mással és velünk együtt,
És késedelem nélkül elküldöm Hozzád ezeket a legalázatosabb emberi
szavakat;

Mert most azután mindenkinek meg kell kísértetni minden lehetetlent,
Még akkor is, ha évezredek óta csupán egy lehelet vagy,
Egy nagy szerzett gyorsaság, tartós melankólia,
Amely majd melódiájukban fűrösztene meg a szférákat.
Istenem, aki arc hijján és remény nélkül való vagy,
Ott fönn, annyi csavargó felhő között,
Hadd hívjam fel a figyelmedet az emberekre,

Akiknek nincs többé nyugodalmuk ezen a bolygón.
 Hallgass meg, itt az ideje, lassan mindenki elcsügged
 És nem lehet felismerni az öregek között a fiatalokat.
 Minden reggel azt kérdezzük egymástól, hogy megkezdődik-e az
 Hiszen mindenfelől azt készítik elő, öldöklés,
 A vér, a panasz és a könnyek furcsa osztogatói.
 És azt kérdezzük, hogy vajjon a kalász mögül nem fegyver leselkedik-e?
 Tán elmúlt már az az idő, mikor az emberekkel foglalkoztál,
 Tán más világok hívnak, akár egy orvost a konziliumra,
 És Te nem tudva mitévő légy, hagyod meghalni a betegeidet,
 Hallgass meg engem, csak ember vagyok, egy a többi között;
 A lélek kedvét leli a testünkben és nem szeretne
 Úgy elszállni belőle, hogy bomba vesse ki.
 A lélek simogatás a testünkön és titkos hízékedés;
 Hagyj hát bennünket úgy lélegzeni, hogy ne gondoljunk az új mérgekre,
 S hadd tekintsünk úgy gyermekeinkre, hogy ne tolakodjon szemünk
 Semmi kedvünk a csatákhoz és a generálisokhoz, elé a halál.
 Hadd meg nekünk a jövő-menést, akár a nyájnak, kolomp csengése
 Amikor a tej szaga keveredik a zsiros fű szagával. közben,
 Ha létezel, Istenem, tekints egy pillantással mifelénk,
 Jöjj hozzánk és heveredj le köztünk, mert hát a föld szép fáival,
 Folyóival és halastavaival oly csodálatos,
 Hogy szinte azt hihetnék a népek,
 Te is szereted és szánod egy picit.
 Istenem, most az egyszer ne tetesd magad süketnek,
 És ne haragudj reánk, amiért vagyunk és Tiéd vagyunk,
 És hogy olyan csiszolatlan egyszerűséggel szólok Hozzád.
 De semmiben se hiszek oly kevéssé, mint abban az Istenben, aki leigáz;
 Te sokkal inkább jelensz meg előttem az apró fűszálban, mint a
 félelmes villámban
 És sokkal inkább a patakok csörgedezésében és a gyermekek játékaiban,
 Ami viszont nem akadályoz meg abban, hogy a tengerek és a hegyek
 láncolataiban is lássalak.
 Te nem haragudhatsz meg azért, hogy elmondok mindent, amit gondolok,
 És hogy úgy elmélkedem az ember és létezése fölött, ahogyan éppen
 tudok.
 Az egyetlen Föld és a Négy Évszak ösztinteségével,
 Vagy talán a Tiedével is, akinek nem ismerem a leckéit,
 Nem minden bocsánatkérés nélkül járulok eléd és kérem,
 Hogy nézd el apró ravaszságaimat,
 Akkor, amikor annyi alattomos támadás készül ellenünk
 És attól félünk, hogy meglepnek Bennünket,
 Akár a bikát, aki nem érti mi történik vele.
 Amint a vágóhidra cipelik és már csak kérdi, hová megy ilyképen,
 Majd pontosan az utolsó pillanatban, mielőtt a halálos csapást a
 Ismétli, hogy éhes és határozottan legelni szeretne. tarkójára mérik,
 De hát mi történik ezen a reggelen
 És miért akarnak ezek véres fehér köpenyeikben egyszerre mind vele
 foglalkozni?

Fordította: HAVAS ENDRE

munka

Freud és Bergson

Két távolálló, az aggkór és elismerés havától borított orma a szellemi életnek, milyen kapcsolat lehet ugyan közöttük? Az ilyen összehasonlítások általában gyanusak és a középiskola emlékét idézik. Mégis, azt hiszem, hogy a 19. és a 20. század egymással ellentétes világnézetének nincsen pregnánsabb kifejezője, mint ez a két majdnem egyformán öreg tudós. Bár Freud pszichológus, Bergson filozófus, mind a kettő foglalkozott a vallással. Az előbbi megírta atheista vallomását,¹ utóbbi a vallás nélkülözhetetlenségét bizonyította.² Mindkettő foglalkozott a nevetést kiváltó tényezőkkel.³ De nem azok az egymástól eltérő feleletek, amelyekkel a két tudós hasonló kérdésekre válaszol, jogosítanak fel a szembeállításra, hanem egész művük alapvető állásfoglalása: a tudományban való hit mint a 19. sz. mentalitása; a tudományban látszólag csalódott ember visszatérése a metafizikához, mint a 20. század gondolatvilága.

Az evolúció a 19. század vezető gondolata. Elmélete a szerves világ keletkezését érthető, nagyrészt mechanikai okokkal magyarázta: a vallások hirdette kinyilatkoztatás és teremtés legendáját elvetette; az életet, a fejlődést magában a materiában látta, amelynek a szerveztség csak egy különös, szerencsés megnyilvánulása. Az evolúció gondolata a szerves lények biológiájából áttért a szellemi élet minden területére. A vallások, a népek, történelmi korszakok, gazdasági rendszerek, nyelvek, művészetek kialakulását az evolúció vezérlő gondolata jegyében kutatták és az egymással összefüggő tények csodálatos gazdagságát tárták fel. Az elmélet, bár az embert az állatvilágban helyezte el és egocentrikus hitét felsőbb lény voltában letörte, jövőjét ragyogó színekben látta. Minden probléma az értelem által megoldhatónak látszott. Az intellektus fényében az élet, a lelki világ irracionális elemei leküzdésre ítélt és leküzdhető csökevényeknek mutatkoztak. Az érzelem erejét a tudomány elhanyagolta.

Az értelem túlbecsülése, az irracionális tényezők elhanyagolása kétségtelen hiánya volt a 19. sz. gondolatépületének. Ezt a hiányt pótolta Freud, amikor a fejlődés elméletét és módszereit a lélektanra alkalmazta. A szerves lények biológiája érveit főképpen 4 forrásból merítette: a geológiából, amely az eltemetett régi fejlődési fokozatok maradványait feltárta; a fejlődésből elmaradt, izolált fajok tanulmányozásából; az embryológiából, amely igazolta Hückel biogenetikai alaptörvényét, hogy az egyén fejlődése megismétli a faj fejlődését; végül a kórtanból, amely kimutatta, hogy csökevények, elfajulások,

¹) Freud: Die Zukunft einer Illusion.

²) Bergson: Les deux sources de la religion et du moral.

³) Freud: Der Witz und eine Beziehung zum Unbewussten; Bergson: Le rire.

torzképződmények jórészt régebbi fejlődési állapotra való visszaütés eredményei. Ugyanezt a módszert követte Freud. A lelki élet beteges jelenségeinek egy soráról bebizonyította, hogy azok primitív módon lefolyó reakciók és csak azért rendellenesek, mert a magasabb alkalmazkodás fokán már nem felelnek meg az egyén és a környezet kiegyensúlyozására irányuló törekvésnek. A felnőtt lelki életét a csecsemő pszichéjével hasonlította össze és ugyanazt az ismétlődést találta a gyermek és a primitív népek lelki életének fejlődésében, amelyet Häckel a testi fejlődésben az egyén és a faj között megállapított. A néplélek foszilis maradványaiban, a totem és tabu rendszerben bukkant a lelki fejlődés ugyanazon rétegeire, amelyeket mint orvos lelki betegek vallomásaiban hallott. Ezeket a jelenségeket, az érzelmi élet irracionális, nem céltalan, de célszerűtlen, az értelem ellenőrzését kijátszó megnyilvánulásait racionális, tudományos rendszerbe foglalta. Elméletébe fizikai, energetikai felfogást visz, a lelki élet dinamikájának hajtó erejét az agressziós és a nemi ösztönben keresi. Ez az erő alakul át, szublimálódik a fejlődés alatt az egyénben, amíg csecsemőből felnőtté és a népben, míg primitív hordából kultúrnéppé válik. Három korszakát, három nagy lépcsőfokát a fejlődésnek különbözteti meg az elmélet: a mágia, a theológia és a tudomány korszakát, amelyek persze nem válnak el élesen egymástól, sőt egymás mellett is élnek. A vallás azok közé az illúziók közé tartozik, amelyeket a ráció, az értelem előbbutóbb feleslegessé tesz, mert mint kompromisszumos megjelenési formája az egyén ösztönkielégítésének a társadalomban — a neurózis mechanizmusa szerint keletkezett és az öntudat megvilágításában erejét veszti.

Freud elmélete így betetőzése a racionalizmus épületének, az evolúció gondolatának. Nem lehet tagadni, hogy a veszedelmes bomlás csiráit is magában hordozza.

Az evolúció és a racionalizmus ellen a filozófusok már régen frontot alkottak. A tudomány részleteket kutató és valóban sokszor a részletekben elvesző aprólékos munkája nem érdekelte őket és a nagy összefüggések hiányából az egész módszer csődjére következtettek. A filozófia és a természettudomány ellentétének Bergson adott legpregnansabb hangot.

Bergson az egymásból folyó antitézisek egész sorát állította fel. Szembeszögezi a kvantitást a kvalitással — az előbbi a tudomány módszereivel megfogható részletmunka, a megrögzített állapot, az értelem fikciója: másik az élő, folyamatos idő, a történet egésze. Így szemben áll a tér az idővel, az anyag az léttel, a test a szellemmel, a kauzalitás törvényéből folyó determinizmus a szellem szabadságával, az indeterminizmussal. Így áll szemben a tudomány a művészettel, a szociális az egyénnel, a nyelv a gondolattal, az intellektus az intuícióval. Az intellektus a fizika eszköze, az intuíció a metafizikáé.

A fejlődést Bergson maga még nem tagadja. De támadja Spencert, az egész racionalista filozófiát, mert nem magyarázza meg

munka

a fejlődés lényegét. Ez a lényeg a folytonosság — ködös, megfoghatatlan gondolat, amely az időt, de egyúttal a fejlődés mozgató erejét az „élan vital”-t is magában foglalja. Ez a folytonosság állandó mozgás, változás; de a mozgás nem a fizika, az értelem magyarázatával érthető folyamat, nem mechanikai, hanem „élő” mozgás, amelyet csak az intuición foghat fel. Az intuición általában az a misztikus csodaszer, amely minden tapasztalatot, kutatást pótol. Bergson felfogásában nem egyezik meg a szó mindennapi értelmével. Senki sem tagadta Bergson előtt sem, hogy a nagy összefüggések, zseniális meglátások nem az aprólékos észlelet-mozaikok összerakásából keletkeztek. A zseni a veleszületett kombinatív tehetség gyors iramával néhány pillérre épít széles szakadékokat összekötő gondolathidakat. Sikerülhet neki, ami a lassan építőnek, aki pillért pillér mellé rak, sokszor nem sikerül, mert a sok pillértől nem látja a másik partot. De a zseninek is meg kell utólag építenie a többi pillért, különben a híd összeomlik. A költő, a művész hídja lehet szivárvány is — nem baj, mert csak a szépsége fontos. Bergson intuiciónja azonban nem ezt az érthető, megmagyarázható fogalmat jelenti: meghatározása J. Benda szerint ködös: „más természetű, mint az intellektus” — „alkalmas a mozgás speciális megértésére” — „abszolút megismerése a lényeknek és nem a más dolgokhoz való viszonyoknak” — ilyen magyarázatokat hallunk. Csak a szó új, a fogalom a régi metafizika fogalma. Az intuición tulajdonképpen intellektuális, de homályos megértést jelent, amely megelőzi a tiszta, a részleteket és a viszonyokat számbavevő és érvekkel alátámasztott megértést. Bergson elméletében ezzel szemben az intuición még számos más értelemben is szerepel: az ösztön, az akarat, az akció, a szerves élet magától folyó működése — ellentétben az intellektus mechanikus munkájával. A megismerés tehát összefolyik a cselekvéssel: az időt nem látunk, hanem élnünk kell — mondja. Ez a szemléletnek és a tettnek felcserélése a cselekvés fontosságának hangsúlyozásával. E magból bőszeges aratása származott a tett filozófiájának és a filozófiára hivatkozó erőszaknak. Az ösztönnel azonos intuición által az ember önmagát szárnyalja túl — mondja Bergson; az ösztönt az intellektusnál magasabbrendűnek tartja. Az embert az alsóbbrendű állatoktól megkülönböztető értelem akadályá, hibává lesz. Míg Freud elméletében az ösztönt átalakítja az agy egy másik rétegének, magasabbrendű funkciójának, az öntudatnak befolyása, addig a bergsoni tan szerint az ember azáltal emelkedik, amiben közös a többi lényel. Ez már, mint Benda megjegyzi, az Übermensch teóriája. Valóban a Nietzsche-féle ösztönös egyéniség kel életre: mert az időt, az élő tartamot Bergson szerint csak azokban a ritka pillanatokban lehet átélni és felfogni, amikor ellenállhatatlan feszültség kényszerít bennünket, hogy lényegünket egész teljességében megragadjuk. Ez a hős, a próféta, a teremtő egyéniség extatikus állapota, amelyben alkot és egyúttal az élet lényegét felismeri. Maga az önkívületi állapot egyúttal isten létének bizonyítéka. Illúzióknak tartja azt a reményt, hogy az emberi szolidaritás lassan kiterjed a családról a hazára, a hazáról az emberiségre: csak istenben tudja a vallás az embert az emberiség szeretetére

bínni. Istent azonosítja a szeretettel, a szeretetet — merész ugrással — az „élan vital”-lal. A vallásos élménynek mint egyéni extázisnak is megvan a maga antitézise: az erkölcs, amely a szokás, a nevelés szociális hatása. Az erkölcs automatikusan, minden különösebb örömezés nélkül működik, míg a vallásos élmény egyéni, példaadó és felszabadító hatású.

1777

Nem célom a bergsoni filozófia minden részletébe belehatolni. Alapvető ellentét a két tudós állásfoglalásának az eddigiekből is meg lehet állapítani.

Mindkettő a „Wille und Vorstellung” dualizmusát vallja. Csak-hogy míg Freud elméletében az ösztön és az öntudatos értelem mint két egymás fölé rendelt szerv működik, Bergson filozófiájában a kettő ellentéte végletes és reménytelen. Mind a két tudós dinamikusan fogja fel a lelki életet: hajtó erejét Freud libidónak nevezi — talán helyesebben erosznak nevezhette volna plátói értelemben, — Bergson „élan vital”-nak. De míg az előbbi konkrétumot jelent, ha az ösztön lényegét titokban is hagyja, utóbbi szétfolyó fogalom, misztikus erő, nem mond mást mint a vallások istenfogalma. Mindaz a funkció, amit Bergson az intuíciónak tulajdonít, Freud felfogásában az öntudatlannak jut. A csoda, a misztikum látszatát éppen a mélyben és homályban lefolyó volta kelti. De Freud analitikus módszerével az öntudatlan felkutatható és éppúgy determináltnak bizonyul, mint az öntudat világosabb összefüggésű elemei. Minél több az öntudatlan elem valamely élményben, műben, akcióban, annál művészebb, minél több az öntudatos, értelmi, annál tudományosabb. De a tökéletes művészi aktus sem nélkülözheti az intellektus rendező, ellenőrző feljebbvalóságát. Ha az ösztön, az intuíció elegendő volna, mint ahogy Bergson mondja, az értelemnél tökéletesebb meglátáshoz, megismeréshez, tetthez és alkotáshoz, akkor a nőknek kellett volna a metafizika problémáihoz legközelebb jutniok, a legnagyobb művészi termékeket megalkotniok, mert ösztönéletük, intuíciójuk kétségtelenül intenzívebb, mint a férfiaké.

Az erkölcs keletkezését Freud etnografiai alapon magyarázza: a törzsfő hatalmával a nők fölött és a fiúk lázadásával az apa ellen: ez a bűn a totem-tabu rendszerben alakul ki először bűnhődéssel és kielégüléssel járó ambivalens (kétértékű) erkölcsi megegyezéssé. Ennek az etnografikusan igazolt fejlődésnek ismétlődése minden egyén erkölcsi énjének kialakulása a családon belül. Az ösztön-én és az eszmény-én (másképpen lelkiismeretnek is nevezhetjük) az Oedipus törvénye szerint formálódik; ebben is hű marad Freud az evolúció gondolatához. A vallást egyrészt az apa és fiú kétarcú — egymást szerető és egymás hatalmára törő — viszonyából fejleszti ki — a mitológiák egész sora, amelyekben a fiúisten megöli az apaistent bizonyítja e kiindulás helyességét —, másrészt a szorongás érzéséből. Ez az érzés biológiai reflex, testi tünetei az állatvilágban a nagyobb ellenség ellen való védekezés eszközei voltak és csökevényes formában (pl. haja égnek áll, lüdbőr, stb.) az embernél a szorongás tünetei ma is. A tehetetlenség, a szorongó félelemérzése kényszeríti az egyént a szociális közösséghez való csatlakozásra, a kapott szeretet fejében

munka

önző ösztönkielégülésének részleges feladására, a társadalom erkölcsének, az apa tekintélyének tiszteletére és a meghalt apa-isten mítoszának megalkotására.

Bergson ezzel szemben megelégszik az erkölcsnek a szokásból való felületes leszarmaztatásával, míg a vallást a teremtő élmény, az egyéni extázis felmagasztosító példájából vezeti le. A próféták szuggesztív hatását a csodaváró tömegre nem lehet kétségbevonni, de ez az extázis, ez a vallásos intuiciónem mond többet, mint amit a vallások maguk mondanak: a kinyilatkoztatásnak, a csodának, az istengondolattal való egybeolvadás érzésének bizonyítékul való elfogadását isten létére nézve. Az irracionalitás filozófusa érzi e gyengéjét és kénytelen racionális érveket keresni a vallás igazolására. Felvesz egy mesélő ösztönt, amely az értelmet ellensúlyozza: a vallás a természet védekezése az értelem bomlasztó hatása ellen, mert illuzórikus képeket ad a valóság helyett; védekezés az értelemnek a halálról és annak kikerülhetetlenségéről alkotott képzelet ellen: gyógyszer az előre nem látható jövő szorongás ellen. Ezek az érvek az illúziók szükséges voltát bizonyítják és nem foglalják magukban, hogy a vallás az egyetlen lehető formájuk. Viszont hallgatólag megerősítik, hogy a vallás is illúzió és így isten intuitív megismerése tételének ellentmondanak.

Ilyen feloldhatatlan ellentmondásokkal telt e csillogó dialektikával, művészi eszközökkel dolgozó filozófia, amely a természettudomány csődjét hirdette és pompásan összetalálkozott a 20. század közvéleményének elégedetlenségével.

Az a naiv optimizmus, amely a 19. század tudományos hitét jellemezte, a problémák leegyszerűsítése mechanikai tételekké és az a látszat, hogy tisztán értelemmel megoldhatók, a századforduló idején a komoly természettudósok között is hitelét veszítette. Minél több és újabb területet tárt fel a tudomány, annál végtelenebbnek mutatkozott a még ismeretlen horizont. Egy hipotézis sem szilárdult meg végső igazsággá. A mélyen látó természettudós ezt nem érezte csalódnak, a hipotézist munkaeszköznek tekintette, gyakorlati előnyét éppen abban ismerte fel, hogy nem szilárdult a kutatást akadályozó dogmává. Poincaré, a kiváló matematikus mondta, hogy örülnie kell a fizikusnak, ha hibát talál hipotézisében, mert alkalma nyílik az új kutatásra. Julien Benda figyelmeztet bennünket arra a mély különbségre, amely e kételkedés és Bergson kritikája közt van: az előbbi örül, hogy megváltoztathatja a kategóriákat, az utóbbi boldog, hogy megszüntetheti azokat.

A tudomány tehát egyszerűen megjavította hipotéziseit — és Freud tanai éppen a túlzottan materiális irányban haladó természet-

tudomány kiegészítését célozták —, a közvélemény azonban csalódással fordult el tőle, mert a várt csodákat nem kapta meg. Ezért visszatért a csodák eredeti termelőhelyéhez; a valláshoz és annak modern pótlékaihoz. A spiritizmus, az autó- és tömegszuggesztió minden fajtája, a teozófia, a christian science, a legkülönbözőbb nevek alatt szereplő egészségügyi és politikai kuruzslás a tömegekben diadalmasan hódítja vissza elvesztett területét.

1779

Bergson állásfoglalását a tudománnyal szemben George Sorel, aki kifejezetten tanítványának vallja magát, átviszi szociális küzdőterre. Mivel Bergson értelmezésében a történelmet előre látni és kiszámítani lehetetlen, minden tudományos jövőbe-tervezés utópia; vissza kell térni a mítoszhoz és pedig a harcot kell mítosszá emelni. A háborút jelenti ki minden dolgok atyjának. A haladás gondolatát illúzióknak tartja és Bergson követőjének vallja magát a racionalizmus ellen való küzdelmében. Lényegében a Nietzsche „Wille zur Macht” elvét teszi mítosszá, állandóan hatóerővé, amely minden „dekadenciát”, demokráciát, türelmet, fegyelmezetlenséget elseper.

Az erőszaknak e filozófiája — bár Bergson bölcséletének csak törvénytelen gyermeke — már magában foglalja mindazokat a vezéreszméket, amelyek ma a társadalomban, politikában, filozófiában (lásd Spengler) érvényre jutottak. A világháború utáni történelem ma látszólag Bergsonnak ad igazat, mert az irracionálisnak, az egyéniségnek misztikuma uralkodik a tömegeken sok országban. A mítosz józan magyarázata helyébe a mítosz imádata lépett. Freud lélektana e — remélhetőleg múló — korszakot is magyarázza. A neurótikus, a hisztériás beteg egyén, éppígy a pánikba került tömeg sok tekintetben primitív szerkezetű; az ősi agyi centrumoknak, a vegetatív idegrendszernek túlsúlya az előbbieknél velükszületett adottsága, a tömegnek a szorongás előidézte állapota.

Nem értelmi, azért értelemmel az egyensúlyzavar idején alig közelíthető meg. De végeredményben az egész civilizáció fejlődése mégis csak az intellektus fokozottabb uralmának köszönhető a primitívebb agyi központok fölött. Nagy csalódások és katasztrófák után a zavarba jött, és megriadt ösztön felülkerekedik és olyan utakra rohan, amelyeket az értelem már feladott. A tudomány az irracionális erők működését megvilágítja, ha nem is tudja őket sokszor kormányozni. Illúziók nélkül az ember valóban nem lehet meg. De ne keverjük össze őket a megismeréssel, ahogyan Bergson és a 20. század most uralkodó gondolatvilága teszi. A tudomány sem nélkülözheti, a hitet; de ez a hit nem visszatérés primitivebb gondolkodásbeli és ösztönélethez, hanem előretörés, haladás — nemcsak materiális értelemben, hanem az új igazságokra törés értelmében is. „Haladni akarva, nem akarva, annyit jelent, mint hinni” — mondja Romain Rolland — és „ez a hit felér az imában megnyilatkozó hittel.” *Dr. Mosonyi Dezső*

munka

Naplórészlet

Luftszámom van, lengőtrapézon dolgozom, nyáron tarka cirkuszban, télen tükrös varietében. Izmaim kidolgozottak, szeretem finom, alig rezzenő játékokat s mellemen az in hajlékony acélhuzalait. Szeretem a mutatvány előtti feszültséget, amikor egyetlen szikra vagyok, egyetlen diadalmasan feszülő, lendülnikész acélpánt. Szeretem a testemet, amivel a lehetetlent kísérem szakadékok fölött, a testemet, egyetlen valóságomat, korlátlan birodalmamat.

Tizennégyéves koromban fogtak be, elég későn, de alaposan. Fehér villogó kavargásra emlékszem ebből az időből, a magnézia szálló, hófehér porára, a feszesrevasált, alul spicchezkapcsolt nadrágokra, a nyujtó idegen és hideg ízére s a suhanva lengő testek zenéjére.

Durva, kötömb testemet ködben, szilánkok között faragták, míg a darabos anyag érzékeny lett a ritmusra és parancsomra együtt lebent, vagy szállt velem a levegőben. A szenvedély vitt, hogy semmi sem volt elég, amíg emelni tudtam a kezem és sohasem álltam meg, csak mikor holtfáradtan estem le a szerről.

Azután bent, a párás fürdőben, a behabzott, sikos meztelen alakokra emlékszem, a pompás izmokra, az utolsó kézállásra a masszírozóágyon, a harsogásra, kacajra, bömbölésre, lökdösésre s arra, ahogy börmöbe belekaptak a zuhany citerázó hangjai s záporozva táncolt rajtam a víz.

Az ernyedte estékre emlékszem hazafelé, izmaimban a könnyen csillogó mámorral s a létezés vérszínű, pezsgő-bizsergő boldogságával. Nem igaz, hogy a fáradt test levezeti az ösztönöket. Ilyenkor vágytam, talán nem is én, hanem enyhén tüzelő húsom és fáradt idegeim a párnás, fehér és lomha nőkre s meztelen karjukon az ékszerek hűsítő csörgésére. Az éjek ismerték zürzavaros, szövevényes tarkaszőnyegmintájú álmaimat, ami után nehéz részegséggel ébredtem. Akkor is és azóta is fölriaszt: lehet, hogy jön majd egy nő, aki elveszi tőlem a testemet? — Franke azt mondja, hogy mindig csak új nőt és mindig csak mást és csak átzuhanni rajtuk. Ezért van talán, hogy egyforma ízület érzem.

Franke a trénerem, a mesterem, az apám. A tréner ruhájába beöltözve, fehéren és kipárnázva — sokszor még a kivattázott sisak sem hiányzik róla — olyan, mint egy vívótanár. Civilben pedig fanyar és okos arcával, sokdioptriás szemüvegével, őszülő hajával inkább doktornak nézne mindenki, mint kivénült artistának.

A vizsgámon a tömeg nagy alaktalan szakadékba folyt előttem. A lámpa tűzött rám. — A tömeg jelenléte átfolyt ereimbe, lelkesített, mint a könnyű bor, éreztem, hogy ott van, de a magam élvezetére dolgozom. A tapsból tudom, hogy megért, magát látja bennem, sőt egész feszültsége bennem tör ki, mint mozgásban. Irányítom, vonom magam után, de az ő ereje az alapom.

Franke akkor jött hozzám, hogy akarok-e vele dolgozni, kipróbál trapézre. Lengőgyűrűre vitt, elfordított a szertől, hogy ne lássam, míg más dolgozik. Aztán csak főbb vonásokban mondta el a gyakorlatot. Így próbálta a fantáziámat és lélekjelenlétemet. Vékony selyempapírral kötözte össze a bokámat, mikor függésben voltam a gyűrűn és úgy kel-

lett lendületet vennem, lengenem, míg a gyűrű elülső legmagasabb pontján kivágott, s úgy kellett a levegőben is megfordulnom és anélkül, hogy a selyempapír elszakadt volna. Franke lent állt, vívómaszkszerű kipárnázott ruhájában és biztosan kapott el, ha kicsúsztam a fogásból és túlfordultam.

1781

Azután szoktatott a mélységhez. Furcsa üresség és hideglelős bizsergés volt benem, amikor lenéztem s a testem is sikos volt a verejtéktől. Nem is estem, elvesztem az úrben, sötét távolságokon át zuhantam fagyos rémülettel, míg végre erős ütéssel földobott a háló. Később éreztem csak égő horzsolást a vállamon.

A merev trapéz gonoszul csillogott. Bárhogy gyantáztam a kezem, kárörvendően sikosnak, hidegnek érzett. Alattam az üres, fekete semmi. Fenyegető bizonytalanságba folytam szét, elvesztettem magam, tapogatózva megmarkoltam a hallgatag vasat és lebocsátkoztam függésbe. Nem zúzott szét a semmi, sőt akkor éreztem először, hogy vagyok, hogy egyedül és tökéletesen vagyok és hogy egyetlen biztos pont, megbízható, létező valami csak én vagyok a világon.

Mozdulatról-mozdulatra hódítottam meg a levegőt, majd a teret egészen betöltöttem s villamos vonalaimnak nyoma ottmaradt, láthatatlanul fénylő ezüstszálként, ahol elhúztam.

1934.

Főnt vagyok a szigetemen. Micsoda sötét szakadék a tömeg. Beomlásaival, szétduktan, töltésről lefordult vasúti kocsihoz hasonlít, kiomlott emberekkel. Később lehet megkülömböztetni az alakokat és a nők lefelészóródó virágoskertjét. Kicsit fülledt a levegő, a megereszkedett deszkák szagát érzem, a lámpa zavar. Pontosan arcomban ég kristályos fehér fénye. Ha fölállok megkapaszkodva, barátságosan sátoros a világítás. Lefelé a lámpák, csóvákban kupolákat alkotnak, ködös, fehér üvegpalásttal. Zengő huzalok vannak itt s acélszerkezetükkel körülhúrozzák a felső teret. Ha erősen megrándítjuk lengésközben zörög s megcsördülve himbál. Kis rongy lóg mellettem a rúdon, erről porozom be a kezemet, ha visszatérek. Ma háló terpeszkedik alattunk, hetenként egyszer dolgozunk nélküle. De akkor nem csináljuk a nagy átívelést egymás alatt. Kicsit csalásnak érzem ezt a hálót. Érhet-e valamit, amire nem tesszük föl az életünket?... Minden pillanatra az egészet, az érző, dobogó embert és úgy előre megállás nélkül! — Amikor háló nélkül dolgozunk, Franke lent ögyeleg, sokat nem tehet, de tudom, hogy elkapna, ha zuhannék.

Telve vagyunk étellel és feszültséggel a roppanásig. Középen Miklós, aki mindig röhög, nincsenek idegei és rettentő erős. Túlsó oldalon Iván komoly arccal, de a szemünk összemosolyog. Hajlékonyan zeng a teste, csupa forrongás és kipattanó szenvedély. Rá vigyáznunk kell. — Szeretnék ugrani, lendülni, szabadon lobbanni, mint a láng, hajrá! amíg vér serked a pórusaimból, hajrá! amíg abroncsok pattannak szét feszült mellemről, rohanni, perzselni, gyújtani.

Kezdem. Miklós felémlendíti a vállszélességű rudat, ellöki magát és hátrahajlik lengve, lógó kezekkel. Nem ugrom, hanem előredülök és rásimulok a rúdra. Ez a lendület fog vinni végig. Így indulhattak új

munka

földrész meghódítására, akik távoli partfokon tüzték ki lobogójukat. Szállók simán, a holtpontra lábam kivágódik, behúzó magam a puha levegőbe, elengedem, a lámpa villog a szemembe, látom Miklós fordított vonásait, ahogy elémlengett, kékeres kezét, csuklójára figyelek. Vállától kezdve karom párhuzamosan csúszik karjával, hogy tompítsuk a rázkódást s biztosan belesimulok. Erősen átfogja a kezem s mint karjának folytatása lengek tovább. Az én súlyom lendítette holtpontra kivágódunk, szaltó, mint előbb. Elkapom az elémlengő rudat, mint előbb Miklós karját és az kivisz a partra. Most indul mellettem Iván. Miklós is közben egyet lengett s kiszámítottan suhannak bele az ívek és szaltók összezsúroló láncába.

Iván is kiköt. Ezt ismétljük így, néhányszor. Aztán Miklós beakasztja a kapcsolót és rögzítve nyújtógyakorlatot csinál közepén. Handzsázik, hogy mi pihenjünk. A lámpák kialszanak, kék reflektor világít rá, forog, forog fényesen, domborvas mellkasát nézem, bivalyereje van. Kész. Kiacasztja a kapcsolót. Villany gyúl és ő hatszoros szaltóval belepuffan a hálóba, mint egy homokzsák. Sohasem tanul meg elegánsan esni. Kitámolyog a háló szélére, elkapja a kötelet, bukfenc lefelé. Taps ropog, mint a gépfegyver és meghimbálja a rudat, amin ülök.

Összeintünk Ivánnal. Egyszerre ugrunk és lendülünk. A holtpontra egyszerre engedjük el a rudat, fojtott szisszenés a tömegeből, egymás alatt csúszunk a levegőben, egy pillanatig úgy érzem, mintha állnánk s már elragad a lebbenő trapéz.

A robbanó tapsra mindketten lent vagyunk.

1935.

Amíg a számunk következik, odaállok az ajtóhoz és nézek kifelé. Mint valami mély völgy, vonz a tömeg s egyre jobban érdekel nyugtalan és sötét forrongása.

A csöngetés nekünk szól. Kiszóródunk mind a hárman. Miklós közepén hajlong, mint egy röhögő medve. Erősen tapsolnak, nézem a sötétlő kavargást, ami lassan rózsaszín, halvány... virágosrétszerű lesz, majd arcok világosodnak ki... még jobban szűkítem a szektorokat, alig néhányan akadnak hálomba, kihullatom, csak egy lány marad, aki ismerősnek tűnik, pedig sohasem láttam.

Most szabályozzák csigán a szereinket. Feléje megyek s úgy csinállok, mintha az egyik szolgát irányítanám.

Fehér és piros foltokban látom a lány arcát, tükrös bíborban könnyes száját, ahogy tikkadtan saját nedvét gyöngyözi s ívén játszó, sikló csepp csillan. Látom eleven szeme sötét mélyében a felvillanó apró csillagokat. Mosolya, mint tejüveg mögött, halk fény megvilágítja arcát, teste is kigyúl tőle és fehéren átfizik.

Munkához kezdünk.

1936.

Ismerkedem a tömeggel. Akit először vettem észre, már talán el is felejtettem. Sokat kószálok céltalanul. — Miben van az erejük? Mibe fogózkodnak? Nekem nem lenne ott lent biztos pontom... Elveszteném magam.

Nyugtalan vagyok. A lengő rúd eddig a legbiztosabb pont volt a világon, mint ahogy a pilótának egyetlen fix pontja a kormányserkezet. Félek valamitől, ami föltartózatlanul közeleg és nem tudom megállítani. Miért nem lehet abban az elrendezettségben élni, ami a saját munkám és miért kell belezuhannom abba a zűrzavarba, amiben a dolgok vannak?

1783

Húszéves vagyok. Magasan, mások fölött, leigáztam a testet s egyetlen céloom volt, hogy kihozzam az emberfölöttit belőle. Érzem, mint akar lehúzni az a sötétség, mert tisztább vagyok, mint akiből áll, mint akik percet percre gyűrnek maguk alá, csak kis önmaguk haladásáért, de nem a csodáért, az épülő élet diadaláért. Napok rohanak, évezredek telnek és sehohsem találok régi, régi magamat... Kapkodó vagyok, mint aki szédül... hát nem lehet tisztán?... A tapsból eszeveszett gyűlöletet érzek.

Kórházban vagyok. Simafehér ágyam felett a tábla: contusio. Közeleg az est, amikor fájdalmak rohannak meg. Lázam van... Akartam lezuhanni? — Ha valamitől félünk, azt rendszerint akarjuk is... Csak arra emlékszem, ahogy zuhantam lángosan, örvénylő suhogással. Tudom, a következő számom, ha megmaradok. Egy embert látok, aki táncol a végtelen ürességben, kifeszített sodronyon, vörösenégő ruhában. Színes, vakítócsillogású labdákat dobna hozzá, hogy kilendítsék, de elkapja mind és hajigálja a szikrázva perdülő gömböket föl a magasba, mámorító zűrzavarban a csillagokig. *Soós László*

Kiáltás

Tiszta gyolcsból inget adjatok és durva vászonból egy rend ruhát. A jussomat kérem, hogy ünnepek fénye tükröződjön rajtam. Jöjjetek elém a vasárnapok simogató Veronika-kendőjével és töröljétek le homlokomról a veritéket. Tengerek hullámverését daloljátok a fülemben s hozzátok el az erdők rejtekét.

Évek hosszú során tengődtem penészes odukban és olajlámpák pisla fényénél kerestem önmagam és a dolgok értelmét. Köszívű gyárak lökték elém a morzsát és zakatoló gépek ideges ütemet edzettek ványadt tagjaimba. Kaszárnyák és paloták gögje közt vezetett az utam és felhőkbe furt tornyok árnyékolták be az életemet.

munka

Ki látott engem, amint friss hajnalokból
bolyongtam a fáradt estékbe? Ki látta
a gyűrődött rongyok mögött az embert,
ki fényes szerszámokkal felszerelve indult
a homályos műhelyek felé? ... Milliók
kérdése tolul ajkaimra és milliók
értelme szívódott föl az agyamba, hogy zengő
versebe kovácsolhassam testvéreim panaszát.

Börtönben éltem; a szálló évek cellát
építettek körém s mint barbár porkolábok,
vigyázó szemmel lesték tetteimet.
És én meghunyászkodtam s ajkaim mögé
zártam a lelkemben felgyülemlett
keserűséget és visszaparancsoltam magamba
lázadó érzéseimet. De most már elég
a néma megalázkodásból és elég az
önmarcangolásból és a hulló könnyekből is.

A gyarapodó évek s a kielégítetlen
vágyak láthatatlan kohói acéllá
edzették szavaim. Két kérges tenyeremből
tölcsért formálok a számra és keményen
szólok a négy tájék felé:

Fényt! Fényt akarok, meg szabad levegőt;
Ragyogást a perifériák nedves szobáiba,
hogy a gyászruhába öltözött alkonyatban
könyvet betűzhessen a gyermek. Sugarat
a mezőnek, hogy sárgán szökkenjen szárba
az érett kalász. Világosságot az agynak, hogy
az alkotás és megismerés fáklyájával
hatolhasson be az élet rejtélyes titkaiba.

Ezt akarom! ... meg az erdők lombos fáit
kivánom magaménak, a füves réteket
s a tengerek csendülő hullámverését.
És adjatok nekem tiszta gyolcsból inget
és erős vászonból egy-rend ruhát.
Én dolgoztam és érdemeim vannak.
Ime követelem hát a jussomat.

FELLEG GYÖRGY

Mi sem jellemzi jobban a magyar szocialista gondolkodás egyoldalú tájékozottságát és belső igénytelenségét, mint az, hogy a minap elhunyt nagy szocialista gondolkodóról *m. i.*-nek a szociáldemokrácia tudományos folyóiratában megjelent, kötelességszerű nekrológiáján kívül sehol szó sem esett. Osztózik ebben a felelősségben az egész magyar tudományosság. Már Szemere Samu megírta a Pester Lloyd egyik multévi számában, hogy Max Adler nagyjelentőségű munkájáról, a „Rätsel der Gesellschaft”-ról, erről az egész élete fáradozását összefoglaló és újra precizírozó jelentős alkotásról említés sem történt az egész magyar tudományosságban. Nem zárkozhatunk el annak megállapításától — és az ilyen elzárkozás ellentétben is állana Max Adler szellemével —, hogy ebben a jelenségben és általában napjaink szociológiai érdeklődésének csökkenésében társadalmi okok játszanak közre.

A középeurópai szocialista mozgalom veresége előtt a magyar szocialista gondolkodás érdeklődése elsősorban a közgazdaságtani, nevezetesen a válsággal összefüggő gazdasági, azonkívül az organizatórikus és politikai kérdések irányában orientálódott. Az érdeklődés és tevékenység főiránya ma teljesen megváltozott. Politika, nemzetgazdaságtan és szociológia területén nemcsak jelentős alkotások nincsenek e korszakban, de érdemes tevékenység is alig észlelhető. ¹

Érthető tehát, hogy miért nem emlékeztek meg jelentősebben a tudósról, aki egész életében éppen arra törekedett, hogy bebizonyítsa: a társadalmi élet területén is érvényes a kauzalitás törvénye, ha a társadalmi kauzalitás fogalma nem is azonos az anorganikus, vagy organikus világ megismerését elősegítő kauzalitásfogalommal. Nagyon is valószínűnek látszik, hogy a megújuló szocialista gondolkodás majd minden ágának ösztönzést adhat e nagy gondolkodó, aki Marx hűséges filozófiai követőin, Plechanovon, Kautskyn és Lafargueon túlemelkedve igyekezett nemcsak hűséges leltározója lenni a marxi gondolathagyaték-nak, hanem arra törekedett, hogy kora új gondolatáramlataival szembe-sítse és megújítsa.

Az osztrák ipari társadalom kialakulásával a századfordulót megelőző évtizedben 1890 körül a régi Ausztria hagyományos pártjai befolyásukat veszítik. Előtérbe nyomul az intellektuellekre támaszkodó nagynémet irányzat és mellette, különösen a nagyvárosokban a kispolgárságra támaszkodó Lueger-féle keresztényszocializmus. Ekkor kezdi meg pár évtizedes hódítópályáját az ipari munkásosztály képviselője, az osztrák szociáldemokrata párt. Az ipari munkásság pártjához csatlakozik az intellektuellek jelentős csoportja is, az egyetemen kialakul a szocialista diákmozgalom és ennek köreiből származik az osztrák szociáldemokrácia három nagy teoretikusa: a jog- és államtudomány területén Renner Károly, (Karner) a közgazdaságban Hilferding és a szociológia s filozófia területén Max Adler. Ezekhez csatlakozott azután pár év múlva Otto Bauer, Fritz Adler és Gustav Eckstein.

Max Adler az osztrák szociáldemokrácia harcosa volt haláláig, de nem volt soha pártember a szó közismert értelmében. Kivülről látható,

külsőségekben megmutatkozó politikai szerepet nem igen vitt, de ilyen irányú befolyása sokszor döntő pillanatokban is igen erős volt. Nem is kívánczolt nyilvános politikai szereplésre. A mozgalom tanítója akarok lenni — mondotta egy kongresszusi beszédében — és valóban tanítója volt a mozgalomnak, két vonatkozásban is. Tudományos munkáiban, röpirataiban, publicisztikai tevékenységében a mozgalom apró-cseprő taktikai és stratégiai szükségletén túlmenő szocialista követeléseket hangsúlyozott. Sohasem szünt meg pártját figyelmeztetni arra, hogy a szocializmus több mint érdekvédelem és politikai hatalmi küzdelem. A szocializmus szerinte elsősorban kultúrmozgalom, egy új felvilágosodás, amelynek célja az eddigi osztálykultúrával szemben az emberiség általános, egyetemes kultúráját kialakítani. Ez az egyetemes emberi kultúra új értékrendszert teremtve kvalitatíve különbözni fog a készen átvett történeti polgári kultúrától és kvantitatíve is nem egyes osztályokra és nemzetekre, hanem valamennyi nemzetre és osztályra ki fog terjedni.

De nemcsak elméleti vonatkozásaiban volt az osztrák szociáldemokrácia figyelmeztetője, hanem a gyakorlati oktatásban is vezető szerepet játszott. 1903-ban Hilferdinggel, Otto Bauerrel és Rennerrel együtt megalapítja a Zukunft nevű egyesületet. Ez az egyesület hozza létre az első bécsi munkásiskolát és ebből az egyesületből indul ki az osztrák munkásoktatás egyesítése. Adler évtizedeken át ad elő különböző szervezetekben, munkatársa a tudományos folyóiratoknak, az egyetemen tanítványokat szerez a mozgalomnak, népszerű könyvekben és brosurákban sokezer munkás gondolkodását befolyásolja.

A marxizmus Max Adler számára nem politikai jelszó amelyben az ideológiai façade mögött kizárólag érdekek és ösztönök húzódnak meg. Nem is egy, a sok nemzetgazdasági rendszer közül, hanem annál inkább a nemzetgazdaságtan kritikája, kimutatása annak, hogy a gazdasági jelenségek és viszonyok nemzetgazdasági formái mögött emberek egymáshoz való társadalmi viszonyai húzódnak meg. Nem is világnézet a marxizmus, ha alapja lehet és tudjuk volt is egy világnézetnek, mint ahogy a természettudomány is alapja volt és lehetett egy világnézetnek, anélkül azonban, hogy ahhoz belsőbb köze lenne. Mert a világnézet mindig arra a kérdésre ad feleletet, hogy mi a világ? és erre egyetemes, minden kérdésre kiterjedő feleletet ad. Minden világnézet további sajátossága, hogy benne a világ értelméről és értékéről határozott felfogás nyilvánul meg, amely az állástfoglaló szubjektivitásának vonásait tükrözi vissza. A marxizmus nem ad feleletet arra, hogy mik a dolgok és mi a világ értelme és lényege. Alapjában véve egy elméleti gondolatrendszer, amely a társadalmi jelenségek és események kauzális megismerésére törekszik. A marxizmus tehát tudomány: a szociológia tudománya, mindenesetre hiányosságai ellenére, napjainkig a legkövetkezetesebb szociológiai gondolkodási rendszer.

A marxi szociológia nevének: „történelmi materializmus” elnevezésének történeti okain és azon a tényen túl, hogy Marx és Engels követői közül Plechanov, Mehring, Lafargue, materialistáknak vallották magukat alapjában véve mélyebb vonatkozásban nincsen a világnézeti filozófiai materializmussal. A marxi szociológia igazságtartalma szem-

pontjából teljesen közömbös az, hogy a termelési viszonyok, illetve munkaviszonyok, melyek végső fokon meghatározzák különböző közvetítések segítségével a társadalom összes vonatkozásait, materiális, vagy szellemi eredetűek.

1791

A marxi szociológia nem materialista tan: hanem pozitív, tapasztalatokon alapuló, a társadalmi jelenségek kauzális összefüggését vizsgáló tudományos rendszer.

Ehhez hozzáteszi még Max Adler, hogy a végső fokon döntő befolyást gyakorló gazdasági viszonyok: termelési, illetve munkaviszonyok céltudatos emberi tevékenység: tehát szellemi tevékenység eredményei. Ökonómia és ideológia kölcsönhatásánál nem egy aktív, materiális erő hat egy lényegében passzív szellemire, hanem két különböző, egyaránt aktív szellemi tevékenység kölcsönös egymásrahatásáról van szó; meg kell azonban jegyezni, hogy az emberek gazdasági — szellemi és ideológiai — szellemi tevékenysége csak fogalmilag, az absztrakcióban különválasztható, a valóságban ugyanazon emberek többirányú tevékenységéről van szó.

Egész életében folytatta tudományos küzdelmét a szociológia u. n. normatív Othmar Spanni, Stammli irányzatával. Ez az irány tagadja a causalitáson felépülő szociológiai tudomány lehetőségét. Főérve az, hogy a társadalmi tényállások szellemi természetük következtében tapasztalati külső valóságukon „sein”-jükön kívül mindig tartalmazzak valami egyéb célt, érteimet és jelentést. A társadalmi folyamat jelentését nem lehet causalis, hanem csak célfogalmakból levezetni. A célfogalmak emberi értékelésekre vezethetők vissza, ezekből az értékelésekből kell kiindulni az egyedül lehetséges szociológiai szellemtudománynak: a normatív szociológiának.

Max Adler elismeri, hogy a társadalmi tényállásoknak jelentőségük, értelmük van és hogy ebben különböznek a többi természeti folyamatoktól. Minden szociális tényállás tartalmaz valamilyen célt, vagy értékelést, de ez a jelenség, hogy t. i. minden társadalmi tényállás jelentést tartalmaz maga is kausális vizsgálódás tárgya lehet, mindebből tehát csak az következik, hogy a társadalmi tényállások másképp kerülnek kausális vizsgálat alá, mint a természeti tényállások.

Már Marx is kiemelte — Max Adler így tanította —, hogy minden társadalmi létezés (sein) az öntudatos szellemi tevékenység következtében különbözik a közönséges természeti történésfolyamatoktól. Már az anorganikus, vagy organikus világ causalitásfogalma sem azonos a mechanikai szükségszerűséggel, mégkevésbé mechanikus a causalitásfogalom a társadalomtudományban. Minden társadalmilag determináló tényező csak az emberi tudaton (és tudatalattin) keresztül gyakorolhat hatást. Társadalmi hatás csak az emberi tudaton keresztül állhat elő. „Az emberi causalitás tudatformája az akarat.” Ami causalisan szükséges, csak azáltal válik azzá, hogy emberek akarják, illetve mert embereknek akarniuk kell. Az egyes emberek a társadalmi hatást célok, értékelések, értelmek formájában élik meg és vágyak, szándékok, elhatározások és cselekvések, vagy lemondások formájában juttatják kifejezésre. „A társadalmi causalitásfogalomnál tehát a dolgok szubjektív élményoldalát meg kell különböztetni objektív történelmi oldalától.”

munka

Max Adler legfőbb tudományos eredményének az u. n. „szociál-apriori” felfedését, a megismerés transcendens-szociális jellegének kimutatását tekintette. Ebben látta a kanti ismeretelmélet továbbfejlesztését és a kanti kritikai idealizmus individuális formáinak túlhaladását. Hogyan lehetséges általános érvényű szociális megismerés? — teszi fel a kérdést. Az erre adandó válasznál — szerinte — nem indulhatunk ki azokból a fogalmakból, melyeket a marxi szociológiai szaktudomány használ, hanem azokból a gondolati előfeltételekből kell kiindulni, amelyet minden empirikus történeti alaknak követni kell. Objektív, vagyis általános érvényű megismerés csak azáltal válik lehetségessé, hogy a gondolkodás és szemlélet formái, amelybe a megismerő személy egyéni tapasztalatait önti, nemcsak az egyes személynek, hanem mindenkinek sajátja és így társadalmi jellege van. „A megismerő öntudat akciójának társadalmi jellege az előfeltétele minden társadalmi együttélésnek és ez az apriorija minden társadalmi tapasztalatnak. Nem vezethető le a társadalmi tapasztalatból, mert csak ez maga teszi lehetővé a társadalmi tapasztalatot.” Kétségtelen, hogy ez a szép maxadleri gondolat fontos korrekciókra szorul. Otto Bauer találóan mondja méltató cikkében: „Minden emberi tudat a társadalomból és a társadalom által fejlődik ki. Innét származik bizonytalanság, hogy minden emberi tudatforma a társadalom tagjainak közös sajátja és egyúttal előfeltétele a társadalmi életnek és megismerésnek.” A tudat formái azonban történetileg változnak és vele együtt alakulnak az emberi tapasztalat feldolgozásának formái is. „Nemcsak egy szociálapriorija van az emberi fejlődésnek, hanem... minden történeti korszaknak, társadalmi rendnek, sőt társadalmi osztálynak van egy.” A maxadleri gondolat, ebben a továbbfejlesztésében valóban alapja lehet egy szociológiai megalapozottságú ismeretelméletnek.

Még három évet élt az osztrák szociáldemokrácia veresége után. Meggyőződése nem változott. Optimizmusa sohasem hagyta cserbe. Pedig ez nem a rajongó naív és a funkcionárius kötelező optimizmusa volt. Optimizmusa univerzális -vallásos erejű, szocialista hitéből táplálkozott. Az új osztrák uralom alatt írta már említett összefoglaló könyvét, a „Rätsel der Gesellschaft”-ot, amelyben bátran, bár minden napi politikától mentesen a marxizmus hívének vallja magát. Prágai előadásában a következő hasonlatot használta, mely szépen juttatja kifejezésre törhetetlen optimizmusát: „Sötét tárnában egy csigalépcsőn halad fel az ember a világosság felé. Némely lépcsőfokon reménytelen a sötétség. De egy pár lépéssel odább a lépcső következő fordulatánál felismeri, hogy mégis felfelé megy, a világosság felé.”

Annyi bizonyos, hogy Max Adler életműve nem hanyatlik a feledés homályába. Tanítványai közül sokan a mai osztrák szocialista mozgalom vezetői, akik az elhunyt tudós gondolkodási vonalában dolgoznak tovább. Otto Bauer írja már említett cikkében: „Nagy tanulság van abban, hogy olyan sokan, akiknek tudatát a proletariátus nagy tanítója megrendíthetetlen marxista meggyőződésével, megingathatatlan szocialista hitével, megtörhetetlen forradalmi akaratával élesztette nehéz időkben — bátran és hűségesen kitarítottak. Megtanít arra, mit jelent minden önálló, nagy

tudományos teljesítmény a szocialista ügy számára. Megtanít arra, hogy a szocialista kultúrunka eredményei maradandók. Megtanít arra, hogy megsemmisíthetetlen az a szocializmus, amely több, mint az érdekekhez és érzelmekhez intézett felhívás..."

1793

Fülöp Pál

Tanulmányuton

A télen délutánonként piac után a Márciustizenötödike teret sepertem és a piaci fabódéban háltam éjszaka. Ide-oda hurcoltam életem körben a téren és néha pálinkáztam a kocsmákban a paraszttal, akik káposztát és krumplit fuvaroztak be faluról. Így ment el sok huzavona után a tél.

Egy reggel váratlanul megváltozott a helyzet, mintha csoda történt volna: az ég borús mennyezete kettéhasadt, rég nem látott fény szabadult ki a résen és pillanat alatt megcsúnyultak a bérházak. Éppen sepertem, mikor hátam mögött mintha rostán kukorica pattogott volna tűz felett. Hátra néztem és Isten a tanum, egy orgonabokor rügyei omlottak szét. Elérzékenyültem és mindjárt úgy néztem a telet, mint a múlt időt. Már szűknek találtam a piacteret és érdektelennek a seprést. Fogtam a kabátom, leráncigáltam magamról és aláültem a csurgó fénynek. Könnyű lettem és súlytalan. Mértföldeket léptem Swift Gulliverje tempójában és hipp-hopp, az országúton termettem. Visszaköptem a város felé és megemeltem kalapom az első nyárfa előtt, melynek ágain zöld rügyek pelyhedztek. Felnéztem az ég végtelenségébe, amelyet mindig csodáltam titokzatos magaviseletéért. Mámorosan mondtam: — hála Istennek megint itthon vagyok. Majd megbolondultam Isten jóságától, mert mindezt neki tulajdonítottam. Hirtelen fehér luftballonokat fútt elő a szél, amelyek a fejem felett szétpukkadtak. Szedni kezdtem a lábaim, de a friss tavaszi felhők mindenütt a sarkakra lógtak. A falú egy ugrás volt, a szélső házaknál mégis rám pottyant az első csepp eső és bőrig áztam a templomig. Nem tudom miért éppen a plébániára ugrottam be, de annak volt a legnagyobb kapuja és mindig utáltam a kiskapus házakat, amelyek minden faluban parasztházakba vezetnek.

A plébánost breváriumából zavartam ki, mikor berontottam. Szívesen fogadott és leültetett. Mint leckét mondtam el magamról mindent, ami eszembe jutott. Az első pohár bortól kihánytam az életem, összehazudtam fűt-fát és azt állítottam, hogy művészet a kenyerem.

A plébános kíváncsi volt, hogy ráérek-e? Felvilágosítottam, hogy télig ráérek, mert télen az erdő és mező barátságatlan. Behívott a templomba. Megegyeztünk, hogy rendbehozom az oltárképet és a kopott falfestéseket, ezért csak kosztot kapok, mert üres a persely. Szerencsétlenségemre azt a butaságot követtem el, hogy mikor a gyermek Jézust újra akartam festeni természet után, modellnek véletlenül egy törvénytelen parasztyereket szereztem be, akit az oltáron helyeztem

munka

el pelenka nélkül, pucéran. A plébános ezért felmondta a munkát. Mehettem.

Félméteresek voltak a búzahalászok, amikor az országútra kerültem. A fecskék úgy üdvözöltek, hogy kalapomra pecsétet pottyantottak a levegőből. Első dolgom az volt, hogy megakartam szervezni az erdőben a vadakat a puszka ellen, de rám sem hederítettek. Ellenben a csendőrök puskvégre kaptak csavargásért, nem hagytam magam és beszédet mondtam:

— Ime uraim, egy ruhám van és egy kalapom, de kell-e egyéb egy magányos bölcsnek, akinek egy darab kenyér van a tarisznyájában? Tanulmányúton vagyok, kérem; figyelem a növények és állatok életét. Azt tartják rólam, hogy bűvös hatalmam van, pedig egyszerű az egész, lehajtom a fejem a réten a mezei virágok bóbítájára, aztán másutt hajtom le és amíg alszom a virágpor hajamról behull más virágok szirmaiba és megtermékenyülnek. Kérem szépen a madarak a tenyerembe fészkelnek. Ez is egyszerű módon történik; este, ha ágyát vetek magamnak az erdőben avarból és lombokkal takarózom, szétárom karjaim és reggelre mire felébredek, a fürjek beletojják tojásaikat a tenyerembe. Három madártojás van a zsebemben és az a legnagyobb gondom, találjak számukra fészket. Le-fel sétálgatok az országutakon és ha únom a déli tájakat, felpattanok kedvem bűvös paripájára és északon termek. Bár itt is, ott is szegények a parasztok a falvakban. A városokban minden ezer lélekre jut egy templom és minden ezeregyre egy börtön, valamint ezer parasztra egy hold föld. De engem az emberek dolgai nem érdekelnek. A templomok sem, mert bebúvok az erdőbe és ott imádkozom, ahol ketten vagyunk csak; Isten és én.

Beszédem hatástalan maradt, mert a törvény szerint csavargásban tetten értek. Bizonyítékaim sem voltak, csak három madártojás a zsebemben.

Mint imádság az olvasót, úgy bogozta a törvény láncszemek füzéjére csuklóim és menni kellett a lovak mellett. Rúgtam az országút porát, mert néhol szaladtam is. Hányavetiségből dalolni szerettem volna, de úgy zihált a tüdőm, mint egy lokomotív. Így hát magamban imádkoztam: csak most segíts, Istenem. Ki látott már szaladva imádkozni? Ahhoz templom kell, vagy gyermekkor, este, elalváselőtti idő, anya, aki kezeinket összeteszi szépen. Így léptünk be a városba; én szaladva, a lovak táncolva, a csendőrök a törvény nevében.

Sokáig vendégeskedtem a törvény házában, közben pöcegödrot takarítottam, padlót súroltam és fát vágtam, annyit mint egy fél erdő. Megettem összesen egy zsák krumplit és félkiló húst. Miután tisztába tettem a törvényházát, mehettem. Mire megint az országútra kerültem fecskerajok gyülekeztek a telefondrótokon. Arra fordultam, amerre az optimista pókok igyekeztek hálójaikon. De ki tudna csak elsietni a sok látnivaló mellett: ekék görbe kése vágta fel a tarlókat, a kukorica csövek bajuszt növesztettek és a guggoló, zöldsoknyás szőlőtökék fürtjei duzzadtra itták magukat napfényel.

A nap éppen hosszú árnyékot nyújtózhatott a hegy felől, amikor

messziről karcsú, piros virágot fedeztem fel a lucernavetés szélén. Közelebről láttam, hogy amit virágnak néztem, egy leány piros ruhában. Beleakadtam, mint ökörnyálak a bokrokba. Megemeltem a kalapom és köszöntöttem:

1795

— Kedves kisasszony, felajánlhatom-e lovagi szolgálataimat? Páncélos ruhám nincs, sem fegyverem, vívni sem tudok, de úgy ismerem az erdőt, mezőt, mint a tenyerem és ha velem tart, megmutatom hogyan lehet megélni egy fillér nélkül a mai világban.

A leány nevetett bohókás beszédemen és leült a lucernában. Melléje tanyáztam és szórakoztattam: belekukkantottam a tenyerébe és kiolvastam belőle az életéről egyet-mást:

— Ezek a sok, kusza rajzok a tenyerében, azokat a tányérokat jelzik, amelyeket kegyed mosogatott el valami úrikonyhán. Én meg az uccákat szoktam elmosogatni télidőn. Tehát kollégák vagyunk.

Az erdő egy ugrásra volt és mire észrevettük, a hold, mint éjjeli-szekerényen a lámpa, egy tölgyfaágra csüngött, diszkrétén világítva. A szentjánosbogárkák kedvükre tűzijátékot rendeztek az árokban. A leány hanyatt feküdt a lucernában én meg mellette ültem, mint ágy szélén. Kedvemre lett volna továbbra is megfigyelni az este akcióit, de az országút felől köd libegett és egykettőre derékig álltak benne a fák. A leány a kezem után kaparászott. Ez jó jel, — gondoltam, egész éjjel úgysem ülhetek az ágy szélén.

— Tudod, hogy ki vagyok én? — kérdezte a leány.

— Valami főangyal, — válaszoltam tréfásan, — csakis az lehet, aki olyankor akad éppen az utamba, mikor a szerelem úgy ostromolja a szívem, mint a vizesés a sziklát.

Az éjszaka eltelt, mint egy perc. Úgy végződött, hogy az ég először savósínű lett, azután a horizont alól egy nyaláb sugár lövelt mint óriási meszelő és bemázolta az eget pirosra. A színek és fények dús változata tombolt, míg be nem mutatkozott a nap.

— Szeretsz? — kérdezte a leány, ujjáival hajamat borzolva.

Otthagytam az eget és néztem a leányt, aki úgy feküdt a lucernában, mint egy kinyílt és megérett virág. Fogtam a leány batyuját és hátamra dobtam könnyedén.

— Akarsz-e nálam szolgálni? — kérdeztem tréfásan, anélkül, hogy válaszoltam volna.

— Akarok, — mondta nevetve.

— Akkor gyerünk odébb egy határral, mert télen nem itt lakom, — mondtam és kiléptem az irányt.

Úgy mentünk az úton, mint két koldustarisznya és egy hónapot léptünk át a piaci bódéig.

— No, itt megtanyáznak télire, — mondtam bemutatva téli szállásom.

Hajnalban először jöttek meg a káposztásszekerek. Fogtam a seprűt, összesepertem a hulladék, száraz káposztaleveleket a dérből, és a leány begyújtott vele a kályhába. Az ajtóban álltam és néztem a vesszőseprűket. Könnyeztem, mert csípte a szemeim a tűzhelyből kiszivárgó savanykás füst, vagy talán a seprűk hatottak meg, amelyeket még tavasszal állítottam a sarokba.

Szó Gyula

munka

Vágy

Oly erősen gondoltam Rád,
hogy a távolság fölégett közöttünk,
s idefénylett az életed hozzám,
mint egy kis csillag fölöttem az éjszakában.
A csönd megült a szellővel s a fák levelei közt
egy elkésett madárka folyton csak Rólad énekelt.
Valami varázslat fogott el,
tele volt a lelkem alázattal és félelemmel,
Könyörögtem, hogy le ne hulljon
a fénylő kis csillag az Égről,
mely ott ragyogott fölöttem,
s az éneklő madárka fölött.

Feledés

A feledés enyészete torzítja már
arcod vonásait, kezéd mozdulatait,
s szavaidat, melyek széjjel szaladtak a szívemen.
Ó, gyűjteném össze mind, melengetném emlékezésekkkel,
de jaj, mindig elvesztek belőlük valamit,
egyszer egy mosolyod gurul el, amit szerettem,
máskor a hangod csendül idegenül,
ó jaj, egyre halványodik a képed bennem.
Hiába is nyujtózom emlékezetem fájának gyümölcsei után,
száraz leveleket morzsolok el a tenveremen.

Leszakított napok

Ó, nagy csöndesség felettem
szólj, ki ösmer engem?
Ki sorsát viselem?
Honnan a szenvedés, mely a szívembe szorul,
s milyen öröm váltja meg?
Járok vakon és süketen, csak a szívem verését ösmerem,
az is kihagy, akár az életem.
Törtcserep-éveim összeszedem,
rakosgatom és fői sem ösmerem.
Tányér volt s pohár, belőlük éltem,
bennük várt rám italom, étkem.
A sok lim-lomot most összeseprem,
kiszórom a szélbe,
magamat elébe,
s beleveszünk a semmiségbe.

KOSSÁN KLÁRA

A párisi világkiállítás alapgondolataul a művészetnek és korunk technikai civilizációjának szintetikus bemutatását tűzték ki. Erre annál is inkább szükség volt, mert a művészet fejlődésvonala, különösen a háború utáni években, erősen elkanyarodott a társadalom mindennapi életének területeiről. A technika mint a mindennapi élet nélkülözhetetlen eszköze, a lakástól kezdve, az embert szolgáló ezerféle készülékeken át az ipari termelésig továbbra is szerves része maradt, sőt egyre fontosabb része lett az ember életének. A művészet ugyanekkor egyre jobban távolodott a társadalomtól, sőt elvont formanyelve mintha szentesítette volna azt az egyre szélesebb körben elterjedő felfogást, hogy az új művészet és az új társadalom igényei között a szakadék áthidalhatatlan.

A forradalmi korszak művészeti manifesztumai — itt különösen az orosz művészetre utalok — nemkülönben a dessai Bauhausból kisugárzó új tárgyilagosság gondolata az anyagszerűséget, az anyagszépiséget, a szerkezetet és a gyakorlatiasságot tette meg esztétikai ideálnak. A rendeltetés puritánsága levetett minden díszet a gyakorlati életet szolgáló tárgyokról.

A francia szellem mindig ellenállt ennek a törekvésnek. A francia grafika, bútor és épület soha sem tagadta meg önmagát. Pedig Európa jelentékeny részének építészete és alkalmazott művészete teljesen a germán Bauhaus felfogását tette magáévá. A francia művész mindig kitartott természetes diszitő hajlama mellett. A festőművészet így mindig szorosabb kapcsolatban állott az élettel a francia földön, mint másutt.

A képzőművészet nagy manifesztációjával készült erre a bizonygatótételre Páris. Mert nemcsak a szigorúan vett világkiállítás területe tartozik e programhoz. A művészet és az élet egységét bizonyítja a Petit Palaisban rendezett „Salon des Independants“, ahol a modern művészet mestereit gyűjtötték össze. Maillol műveinek gyűjteményes kiállítása, valamint a modern művészetek új palotájában a népvándorlástól a XIX. század végéig bemutatott francia művészet remekei azt bizonyítják, hogy a gall-latin szellem méltó vezére volt Európa művészetének a francia forradalom óta napjainkig. A régi kínai művészet gyűjteménye az Orangerie-ben a művészet időfölöttiségére utal.

Ezen a kiállításon az európai szellem új humanizmusát hirdeti 1937 Párisa. A művészet és a teremtő lélek humanizmusát. Az élet egészséges derűjét, amelyet nem tapos le a technika, mert az ember természetes szépség utáni vágya uralkodik fölötte.

*

A kiállítás tervező munkálatai már négy évvel ezelőtt kezdődtek meg. Két új, állandó épületet emeltek: az új Trocadero-t és a modern művészetek palotáját. Mind a kettőn megérzik a görög templom térképzéséből való kiindulást, az új célszerűség jegyében. A kiállítás többi építményei ideiglenes használatra vannak szánva. Elbírálásuknak is ez a főszempontja: miképen hangolta egybe építőjük a rendeltetés célját, az

munka

ideiglenes használatra szolgáló anyaggal és hogyan alkotott belőlük új konstrukciót?

A legerencésőbb megoldást e téren a vasvázás épületek jelentették (Ausztria, Svájc, Csehszlovákia). Nemkülönben a tiszta faépítmények (Finnország). Meglepő hatásokat értek el egyes tervezők a belső vázra szerelt különböző burkolóanyagokkal. Különösen a márványlemezekkel való burkolás általános (Románia, Svédország). A francia pavillonok mind természetes könnyedséggel dekoratív hatásokra törekcsenek. A külföldiek legnagyobb részben monumentális konstrukcióval tűnnek ki. Csak kevés pavillon tervezője maradt meg szigorúan a célnál: olcsó, praktikus, áttekinthető és az adott körülmények között mégis meglepő csarnokot építeni. A Trocadero felőli főbejáraton belépve lenyűgöző látványként kerül el szemünk előtt a kiállítás hosszanti tengelyének területe. Ennek egyik végén a Trocadero előtt, a Béke oszlopa emelkedik — a másik vége felé a Szajna tulsó partján az Eiffel torony, mögötte még tovább folytatódik a tengely az École Militaire-be. A keresztirányt a Szajna jelöli. Két oldalán és a belső szigeten — az Ile de Cygneen húzódnak a francia gyarmatok kiállításának épületei.

A Szajna innenső partjára eső részt az egymással szembenálló orosz és német pavillon dominálja. Itt találjuk a hosszanti tengely két oldalán Jugoszlávia, Argentína, Egyiptom, Magyarország, Hollandia, Románia, Finnország, a balti államok, Palesztina stb. pavillonjait.

Az érdeklődés főképen a diktatúrák pavillonjai felé fordul. Az orosz, német és olasz felé. Mindegyik, már külső megjelenésében is, az erő, a nagyság és a hatalom képét igyeckszik szuggerálni. Az orosz tetején két, sarlót és kalapácsot szinte rohanó lendülettel felmutató alak áll. A talpazatszerűen kiképzett épület lépcsőszerűen lejtő tetősíkokkal maga is a diadalmasan megtorpanó mozgást hangsúlyozza. Vele szemben, a német épület hatalmas kőköcskből rakva magas, négyzetes és síma toronyként emelkedik. A tetején nagy címersas gubbaszkodik. Komor és célszerűtlenül monumentális. Az olasz pavillon a Szajna tulsó partján emelkedik, négyemeletes, síma épület, szimmetrikusan elhelyezett belső balkonokkal tagolva, egyike a legnyugodtabb hatású tervezéseknek.

Minden épületet a bejárat jellemez a legjobban. Ennek kiképzése elég anyagszerűtlenül, úgy az orosznál, mint a németnél másodrendű a főszerpont mellett.

Az olasz pavillon bejárata hangsúlyozott és nyugodt. Az egész építmény profilját adja meg vele. A márványlapokkal borított négyzetes udvarra lépünk át a kapun. A szemben levő fal síkján felirat: „Italia et caput rerum urbs, numquam obscura nomina“. A közepén mozaikkal kirakva a csecsemő Romulus és Remus az anyafarkassal, alul szálló galambsereggel lebegő génius bronzszobra van a falon, előtte piros muskátlik virítanak a földön. Az udvart három oldalról oszlopos folyosó övezi. A falakon kora-reneszánsz ízű freskók húzódnak. Vergiliustól Mussoliniig a római és a jogutód olasz nagyszellemek: művészek, tudósok és államférfiak jelképes alakjai a mult dicsőséges történelmét vannak hivatva hirdetni. Észrevehetjük, hogy a művészet és a feltalálások

nyelvén a propaganda szól hozzánk. Ebben az olaszok a legszellemesebbek és a legfinomabbak.

1799

A német pavillon propagandája izléstelen, riktó, minden ízében művészietlen, hatalmas táblakép-sorozatban mutatkozik be. Csak kevésbé enyhíti ezt a pavillon tetején elhelyezett finom kőkert, a napernyők alatt kényelmes nyugágyakkal és karosszékekkel, ahol szinte kézbe kínálják magukat az asztalon heverő birodalmi sajtótermékek. Ebben a pavillonban megfog a hatalmasan fejlett német technika a bizonyos fokú világmonopóliumot jelentő produktumaival. Itt látjuk Zeiss és Siemens készítményeit, különféle műszereket. Itt van a szintetikus gumi is. Egyetlen nagy, téglalap alakú teremben, egyforma üvegszekrényekben sorakoznak fel a kiállított tárgyak. Összeállításuk unalmas. A terem belső terének nyugodtságát két lógó, órmótlanul hatalmas csillártömeg bontja meg mindenekfelett uralkodva. Bútorokat is találunk, az egykor ragyogó német berendező művészet halvány árnyékait. Szellemtelenül régiések. A német pavillonban semmi sem volt provizorikus: minden maradandó és eredeti anyagból készült.

Az orosz pavillon programja a kommunizmus szellemi, gazdasági és társadalmi eredményeinek szemléletes bemutatása. Ötletes, gyakran meglepően meggyőző montázsok szemléltetik a különböző statisztikákat. A népnevelés, a tudományos élet, a közműveltség nivójának emelkedéséről beszéltek, a társadalmi berendezkedés, az ipar és a termelés helyzetéről tudósítottak. Egy modern luxus-autó a leningrádi műhelyből jelezte az ipari termelés minőségét, egy hatalmas vörös traktor pedig az ipari szükségletet. Megtaláltuk az új utakon járó orosz színművészet színpad-modelljeit. Hatalmas albumokban áttekinthettük a Eremitage chef d'oeuvrejeinek reprodukcióit, csupa lendület és beszédes öröm az egész terem, csak a falakon lógó képek sora hangolja le az érzékeny szemet. Esetlen, a vidékiesség határain járó részletező realizmussal ábrázolják ezek a képek Stalint és Vorosilovot, valamint az orosz forradalom és építés jellemző mozzanatait. Montázsai szemléltetően utalnak az új propagandastilus formai gyökereire: a futurizmusra és a kubizmusra. Rodcsenko, Tatlin és Malicsev Oroszországból száműzött, elvont művészetének itt mutatkozik meg az értelme a gyakorlati felhasználásában.

A belga pavillon egymásbafolyó széles, nagy termeiben a csipke, az üveg, a gyémánt és a bútorigarának legszebb példányait mutatta be. Iparművészetük franciás jellegű, de ötletekben szerényebb. Szép egyházművészeti darabokat is láthattunk: szentélyrácsokat, keresztelő medencét kovácsolt vörösréz-ből, az új művészet formanyelvének hatása alatt készült miseruhákat és szertartási edényeket.

A belga pavillon emeletes épülete mögött a Belga-Kongó földszintes kiállítási helyiségét találjuk. Néger művészeti gyűjteménye rendkívül ritka alkalmat jelent a primitív művészet tanulmányozója számára. Az egyetlen önálló régi néger államot jelentő Bakuba királyság korából való bálványszobrok, használati tárgyak, hangszerek és fegyverek mellett a gyarmat ipari termeléséről és kulturális helyzetéről is tudósít.

Az osztrákok kiállítási épülete úgy hat, mint egy hatalmas vitrin,

munka

acélból és üvegből építve. Annyira a rendeltetésének szolgálatára van állítva, hogy benne járva-elve, nem érezzük külön létét. Szerényen simul az épület a kiállított tárgyak, az osztrák iparművészet remekei fölé. E pavillon interieurjei merész kandalló-ötleteikkel vonják magukra a figyelmet.

Hasonló jellegű a svájci és a csehszlovák pavillon is. Az acél és üveg világos és értelmes konstrukciója nagyon vonzóvá és áttekinthetővé teszi őket. A svájci óráipar vitrinjeit állandóan az érdeklődők serege veszi körül.

A magyar pavillon az első pillanatban úgy tűnik föl, mintha valamilyen falusi templomot épített volna a tervező hosszanti tetőzet nélkül, de üveg toronytetővel. Belseje sokkal szervezettebb van most kiképezve, mint a két évvel ezelőtti brüsszeli volt. A hajót Aba-Novák Vilmos festői elgondolásban és kivitelezésben nagyszerű freskója tölti ki mindkét hosszanti falon. A magyar nemzet szabadságharc-történetét mondja el. A török elleni évszázados harcot Nyugat védelmében, a tordai gyűlést, a jobbágyfelszabadítást, Kossuth harcát az abszolútizmus ellen stb. Ezeknek jelentőségét értjük mi magyarok, de hidegen és meg nem értetten haladnak el előttük a történelmet, különösen a magyar történelmet nem ismerő idegen látogatók ezrei. A hivatalos magyar idegenforgalmi propaganda is hasonló utakon jár. Bor, kulacs, paprika és csikós: ezek a külföldi általános fogalmak a magyarságról. A francia utazási térképen a magyarságot csárdást bokázó „népies” pár jellemzi. Arról, ami igazán kultúrpropagandát jelentene: az európai rangú magyar szellem Pantheonjának szemelvényes bemutatását hiába keressük a kiállítási termekben. A lengyeleknél a belépő elé Chopin, Sobieszkij, Kopernikus, Mickiewicz alakjai magaslanak. Az osztrák pavillon előcsarnokában egy hatalmas márványtáblán felsorakoznak az összes nagy osztrák alkotók nevei: írók, költők, tudósok és művészek, közöttük Liszt Ferenc is! A magyar pavillon árasztja a súlyos és terhes történelmiséget, amivel a külföldi semmit sem tud kezdeni. Itt találjuk azután változatos kiadásban a magyar ló és ökör modelljeit. Vannak agancsok is uradalmi vadászatokról, van itt tokaji bor, Bemberg selyem, de annak, ami igában nemzetközi valutájú magyar szellemi propaganda lenne: Bolyai, Madách, Eötvös Loránt stb., ezekről mélyen hallgat a pavillon. Ha a látogató közönség a magyar vendéglő közönségét is végig tapasztalta az udvarban cigányzene mellett: élő meggyőződéssé válik benne a magyarságról beléje szuggerált hamis kép!

Angliát a tradíciók komoly örékek tudjuk valamennyien. Pavillonjuk mégis az iskolapéldája a modern téralakításnak. A kubizmus elvont formái, az üveg és a vas anyagszerűségében rejlő dekoratív erő annyi sok szellemességgel propagálják a kiállított dolgokat.

A kiállítás épületei közül a francia pavillonok készültek el utóljára. Az egész kiállítás területén találkozunk ugyan velük, mégis a művészi ipar épületeinek csoportja az, amellyel bővebben óhajtunk foglalkozni. A francia lakásberendező ipar válogatott termékeit találjuk itt.

Az épületek már kívülről is megkapják figyelmünket. Könnyedek,

dekoratívek, bőven kihasználják mindazon lehetőségeket, amelyeket a rövid élettartamra szánt anyag tud nyújtani. Fa, gipsz, kő, üveg, cellofán a fő díszítő anyag. A nagy kiterjedésű falsíkokat gyakran díszítik freskókkal. Mintha a képzőművészet egységének a harmóniáját szeretnék újra megteremteni, amikor a festmény és a szobor még együtt töltötte be hivatását.

A pavillonok belsejében a modern lakásberendezés példáit találjuk hivatás, társadalmi és földrajzi igények szerint tervezve. Megkapó volt a francia díszítő szellem megnyilvánulásait az élet ezer apró használati tárgyán figyelni meg. A mi izlésünk még erősen a német új tárgyilagosság varázsa alatt áll. Túlhajtott gyakorlati szempontok, minden díszítés nélküli felületek uralnak minden darabot. Az élet maga is ellentmond ennek a túlzott praktikussági váagnak, A legcélszerűbben tervezett bútordarab sem elég célszerű. Az ember változatosságot kereső ösztöne, újabb fordulatokban, a tárgyak új és egyre változó elhelyezésében igyekszik feloldani a praktikusság merevségét. Nem tudunk például megelégedni egy adott felülettel, amelyet a bútortervező esetleg virágtartó számára jelölt ki. A virágot mindég más és más helyre fogjuk tenni. oda, ahol pillanatnyi szépérzékünk szerint jobban hat. Más példát véve, hányszor cserélt már funkciót valamely bútordarab, sokszor egész más célút, mint aminek tervezték.

A francia tervezés figyelembe veszi ezt a lélektani jelenséget. A külső díszítő tárgyak elhelyezése ötletes és könnyed. Szabad lehetőséget enged a további változásoknak. A lakás így jobban tud idomulni a lakója egyéniségéhez.

A bútorok formáját is egyéni ízzel tervezik. A német Bauhaus a gyakorlatiasság, az anyagszerűség és a higiénia elvéből kiindulva, úgy gondolta a jelentkező tömegigényeket kielégíteni, hogy u. n. standard formákat alkotott. A standard a gép formája, a gép egyéniség nélkülségével. A francia tervezés az egyéniséget sohasem tagadta meg. A kiállításokon a francia vidéket is ezzel a demonstráló céllal vonultatta fel külön pavilonokban.

Az egyéniségtisztelet azután a legváltozatosabb darabokat teremtette meg. Felhasználta az egyes foglalkozási ágak nyújtotta motívumokat, a legkülönbözőbb anyagokat és feldolgozási módokat. Az új tárgyilagosság megtanított bennünket az anyagszépség meglátására. Most csodálkozva szemléljük az anyag új díszítő értelmét, felüljutva a célszerűség kizárólagos elvén.

Az új művészet már megérett. Az utolsó két évtized alatt teljesen átformálta izlésünket. Egy kubista kép már nem a rájárában elszigetelt jelenség számomra. Életkörnyezetemmel szoros kapcsolatban van. Aki erről meg akar győződni, aki látni szeretné az új művészet-stilust jelentő értelmét, az ide jöjjön ki Párisba. Mert stílusunk van már ugyanúgy mint volt a reneszánsznak, vagy a barokknak. Ez a stílus szabadabb és gazdagabb, mint a kötött történeti stílusok bármelyike. E stílus lényegét a modern művészet formalítása és az új technika eredményei alkotják.

A megtalált stílus egy kissé mindég krízist jelent a felsőbb mű-

munka

vészetben. Így van ez most is. Amikor a képzőművészet az alkalmazott művészetet átformálja, akkor maga már elérte kitűzött célját. Kifejezett egy kort, világérzést. Új élmények és meglátások, új esztétika után tör. Az új tárgyilagosság a fejlődés által megokolt állomás volt. De csak állomás, amelyen túl kell haladnunk. A célszerűség után most jön a formaszépség uralma. S ezt Páris bocsátja útjára.

A párisi világkiállítás keretébe tartoznak a képzőművészeti kiállítások is. Valóságos manifesztáció számba megy a francia művészeti kiállítás. A Quai Tokion emelt hatalmas múzeumépület két kiállítást fogadott magába: a francia művészet nagy alkotásainak retrospektív szemlét és Van Gogh művészetének újszerű feldolgozását. Ugyanitt találjuk a múzeográfia tudományának szentelt termeket is.

A Jue de Paume a nagy kiállítás megnyitása óta háromszor cserélt anyagot. Az osztrák művészet kilenc évszázadának hatalmas válogatott anyaga kezdte a sort. Utána a Rotschild-féle kéziratgyűjtemény következett, majd az Ecole le de l'Art International Indépendant következett.

Az Oragerieben a régi kínai művészet fejlődését és főbb korszakait jellemző kiállítás után Rembrandt metszeteinek és vázlatainak a gyűjteménye került sorra a Louvre-ból, közöttük a híres Rotschild-féle gyűjtemény, melyet most ajándékozott a francia államnak.

A Petit Palaisban az École de Paris francia mestereinek teljes fejlődését bemutató kiállítását láthatjuk. A vele szemben emelkedő Grand Palais a matematikai és természettudományok fejlődését illusztráló termek után a tudomány és a művészet kölcsönös hatásáról is megemlékezik.

A Bibliothéque Nationale Mazarin termében ritka alkalmat jelentő kiállítást találunk: a francia kézzel festett, írt kodexek és iniciálék gyűjteményét.

A Grenoblei városi múzeum „Le maitre populaire de la realité” címmel a francia „őstehetségek” műveinek gyűjteményét vonultatja fel.

A magánkiállítások Párisban megszokott jelentőségén túlnő El Greco műveinek kiállítása a Revue de Beaux-Arts rendezésében.

Kár, hogy nincs helyünk ezeknek a kiállításoknak részletes ismertetésére. Ezek adják meg a nagy kiállítás jelentőségét. A mult művésztének idézése, mert ezen van a hangsúly, aktuálissá teszi a ma problémáját is: a leromlott közizlést és a krízispontra jutott művészet gondját.

Brogyányi Kálmán

Magyar nyomtatványkiállítás

Bárha nem azonosítom magam a napi sajtó feltétel nélküli dicséreteivel, mindjárt az első mondatomban elismerem, hogy ez a részben ipari, részben kultúrtörténeti kiállítás komoly eseményt jelent szürke, hétköznapi életünkben. A sok esetlen formátlanság, véletlenszerűség és ízléstelenség között, amilyeneknek eddigi hasonló célú próbálkozásaink mutat-

koztak — végre valami, ami, ha még nem is érte el a nyugati kiállítások anyaggazdagságát, tudatosan organizált egységét, túllépett a kirakodóvásár nívóján s nemcsak más, hanem több is egy szokványos jelenségnél s ennyiben magában hordja a további fejlődés lehetőségét. Elsősorban dokumentálja ezt a nagyrészen céltudatosan elgondolt és praktikus kerestülvitt téralakítás, amely a Műcsarnok hodályszerűségéből a gyakorlatnak megfelelő és síma vászonsíkokkal nemesen ízléses termeket formált. Ez ellen a belső építészeti kiképzés ellen egyetlen észrevételem, hogy a termék nagyobbak lehettek volna s ezáltal megoldhatóbbá vált volna a kiállított anyag elrendezésének problémája. Ez a fülkerendszer nemcsak az adott teret aprózta fel túlságosan, de a szemléendő tárgyakat is nem egyszer feleslegesen elválasztotta egymástól és megnehezítette a látogató közönség munkáját is. De ezeknek a hibáknak a kiküszöbölése már csak gyakorlat kérdése. Hiszem, ha a hasonló kiállítások előkészítő munkálatait továbbra is komoly szakemberekre bízzák, az itt észlelt fogyatékoságok egyszerre eltűnnek és adva lesz a tiszta, praktikus tér, ami minden ilyen kísérletezés alapját és formairányát képezi.

Amit a kiállítás rendezőse az anyag összegyűjtésével produkált, fáradhatatlan energiára vall és dicséretes elismerésre méltó. De magán a rendezés munkáján szintén meglátszanak a gyakorlatlanság bizonyos jelei. Először is jóval több anyagot mutattak be, mint amennyit a gyakorlati és esztétikai szempontok figyelembevételével ki szabad lett volna állítani. Kevesebb jó több lett volna ennyi közepes, sokrészt jelentéktelen holminál. S ha valamilyen ipari kiállításon fontos az anyag kvalitásának a hangsúlyozása, sokkal inkább fontos egy nyomtatványkiállítás alkalmazásával, hiszen a nyomdászat, mint ipar, olyan szoros vonatkozásban áll a szellemi kultúrával, hogy szemmel láthatóan nemcsak alárendelt eszköze, hanem bizonyos keretek között és bizonyos feltételek mellett alakítója is annak. Gondoljunk csak a tipografia fejlődésére. A multban csakúgy, mint napjainkban, a tipografia jóformán testvéri együttesben élt és él a képzőművészetekkel és maga az ipari könyvnyomtatás is olykor az alkalmazott művészetek sorába emelkedik. Egy nyomtatványkiállítás megrendezésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezeket a nagyon is fontos tényeket s ha a kelletnél kevesebb kvalitásanyag áll a rendelkezésünkre, akkor is, az ügy érdekében, célszerűbb ezt a kevesebbet mutatni a közönségnek, a több, tarkább, de lényegében silányabb produkció helyett. A rendezőség annyiban hibázott, hogy nem tartotta magát szigorúan a legmagasabb nívóhoz, annak azonban valóban nem ő az oka, hogy a magyar nyomdászat nem dolgozik precízebben, több invencióval és odaadóbb készséggel. A kiállítás régmúltból összegyűjtött anyaga háttározottan magasabb nívót képvisel a maganemében, mint amit az utóbbi húsz év nyomdaipara produkált. Nagyon kevés kivétellel csupa közepes munka, úgy tervezői elgondolásban, mint anyagban való megvalósításban. Az egész ipar tulontúl mechanizálódott a szakemberek kellő technikai felkészültsége nélkül. Majdnem maradéktalanul kommerce munkára állítódott be. Ahol adva vannak a technikai eszközök, ott a tervező giccseli el a munkát s ahol a tervező igényesebb, ott legtöbbször a technikai kivitelezés átgondolatlan és nyomásban kezdetleges. Ezek a kritikai meg-

munka

jegyzések nagyjában állnak a plakátra, a könyvre és az apróbb kereskedelmi nyomtatványokra is. Szinte csodálatos látni, hogy a külföldön eredményesen végigvitt tipografiai kísérletek a magyar nyomdászat alakulásában milyen kevés nyomot hagytak. Úgynevezett modernségünk csupa iskolás próbálkozás, kezdeményező erő nélkül és hiányos esztétikai érzéssel. Ez a nemes szakma odáig sem jutott, hogy közös akarattal a címsort alulról felfelé, vagy felülről lefelé olvashatóan nyomtassa a könyv gerincére. Kétségtelenül, a kiállításnak erről az oldaláról érdemes lett volna bővebben szólni és jellemző kritikai életünkre, hogy senki sem szólt semmit. Tárgyi bírálat helyett, mint mindig, most is inkább a propagandairatok sémáit ismételték el az ujságok.

A rendezés problémájával kapcsolatban még azt is el kell mondani, hogy a kiállítás túl elaprózottnak hat, az egész anyagban és térben hiányzanak azok a központi magok, amelyek köré a fejlődés egyes szakaszait és a produkció egyes kategóriáit csoportosítani lehetett volna. Baj, hogy a statisztikai kimutatások nem elég nagy sákon vannak elhelyezve és ezért nem is eléggé szembeötlők. Egy-egy ilyen jól rajzolt és jól elhelyezett táblát az említett központi magul lehetett volna felhasználni és így elérhető lett volna, hogy a kiállítás fontosabb momentumai könnyen és tartósan belerögződjenek a látogatók emlékezetébe.

Elmondtam néhány észrevételemet, de mindennek ellenére őszinte örömmérséssel gondolok vissza a kiállításra, mert hibái és fogyatékoságai mellett is annyi nemes törekvést és szokatlanul nagyszerű eredményt mutatott, hogy hinni merem, ez a kísérlet a jövő fejlődés csiréit hordta magában. Nagy áldozatok árán készült, de végeredményben megérte az elméleti rendezők és dologi hozzájárulók fáradozását. *Kassák Lajos*

Könyvekről

MÁRAI SÁNDOR: FÉLTÉKENYEK

Garren Gábor, az apa, meghal, amikor elpusztítják azt a civilizált polgári életformát, melynek ő „művésze“, ihletett alkotója volt. És halálával együtt szétbomlik a család is, az apa művének szerves alkateleme. Ez a regény magva, amelyről a kritika általában úgy nyilatkozott, mint egy város irredenta regényéről, másrészt mint szimbolikus műről, melyben minden sornak rejtett, a felszín alatt lappongó mélyebb értelme van, amelyben minden figura s minden cselekvés jelkép, amit az olvasónak kell megfejteni. Holott nem irredentizmusról, hanem a tradíció megbontóiról van itt szó és a regény nem irreális és nem szimbolikus, hanem konkrét és reális abban a pillanatban, amikor csak önmagához viszonyítjuk. S miután minden művészi alkotásnak belső igazságtartalma van, ez a könyv sem mérhető le a külső valóság jelenségeivel. Nem az a lényeges, hogy valóban létezik-e az a város, amelyben Garren Gábor élt, alkotott és meghalt. Az a fontos, hogy a város a könyvben éljen s a legmélyebb realitás-érzékét keltse fel az olvasóban. Ebben rejlik a művészet értelme s mint egy francia festő, Braque mondja, a művészet mágiája is, amellyel vissza tud hatni az életre úgy, hogy a Wilde Oszkari értelemben szinte

a természet utánozza a művészetet. Ami természetesen egy pillanatra sem jelenti a valóságtól való eltávolodást.

1805

Máraiban megvan az a ma különösen tiszteletreméltó szándék, hogy ehhez az eszményhez hű maradjon. Az apa halálának és a halált körülölelő érzéseknek, gondolatoknak analízise a regény tulajdonképpeni cselekménye, melyet Márai inkább indokol, mint magyaráz. A család egymáshoz való helyzeti és érzésszerű viszonylatát írja meg az apa halálán keresztül. Úgy az analízis, mint a mélyből felszínre hozott érzetek csupa izgató kalandot jelentenek. Gazdag meseszöveg és fordulatos történet ez, mely egészen különös megvilágításba helyezi az egyes alakokat, különösen Anna és Tamás figuráit. A mű belső igazságtartalmához igazodik a regény szerkezete és stílusa, amely a néha bántóan zsúfolt paradoxonok ellenére is, szimultán képekben igyekszik eljutni, nem a történet végére, hanem az író gondolatainak végső kifejlődéséhez. Kötetlensége alapján véve sokkal kötöttebb, mint Prousté s így felszabadító hatása is nagyobb. Mert amíg Proust állandóan az intellektuális anarchizmus határán jár, Márai kötetlensége végeredményben a dolgokat a maga sajátos módján összelátó ember szemléletének a megnyilvánulása. Bátor kezdeményezés és egyben Márai munkásságának csúcspontja ez a *Révai* kiadásában megjelent munka, amelyet stílusosan és korszerűen a magyar kritikusok majdnem teljesen félreértettek és félremagyaráztak.

KARINTHY FRIGYES: UTAZÁS A KOPONYÁM KÖRÜL

Karinthy egyik legsajátosabb képviselője a Nyugat annakidején elindított polgári forradalmának. Forradalmisága nem politikai megnyilatkozásokban, hanem abban a racionális polgári szemléletben nyilvánult meg, amelynek gyökerei visszanyúlnak a 19. század természettudományos látásmódjához. S amely végeredményében úgy az életet, mint annak minden részletproblémáját az észszerűséggel akarta megmagyarázni, illetve megoldani. Karinthy írói módszere is az érvelés, logikus eszközöket alkalmaz, olvasóit sohasem akarja magával ragadni, inkább csak meggyőzésükre törekszik. Művészetében nem az érzelmi, hanem az intellektuális tényezőknek van nagyobb szerepe. Felfogása szerint az életben nincs véletlen, vagy esetleges. Minden jelenség és így az ember minden cselekedete vagy gondolati, vagy pszichikai okozat. Írásaiban tehát az okokat nem a társadalmi törvényszerűségeken, hanem a természettudomány alapigazságaiban keresi. Irodalmi hitvallása szerint az emberi élet részben büntetés, részben támadás a természet és ezzel az észszerűség ellen.

Az észszerűség elleni büntetés humorának az alapja. Bergson filozófiája Karinthyvel ellentétben az intuíciónak elsőbbségét hirdette a racionalissal szemben. Mégis Karinthy Bergsonhoz hasonlóan a mechanizmusban fedezi fel a komikumot. Aki nem tud alkalmazkodni Bergsonnal ösztönösséggel, Karinthyval észszerűséggel az élet változó körülményeihez, az a maga merevségében komikus. Úgy az emberi ösztön, mint a józan ész, tiltakozik mindenfajta automatizmus ellen. Csak éppen Bergsonnál a nevetés a társadalom büntetése és lázadozása is az észszerűség gépiessége ellen, viszont Karinthy éppen az észszerűtlenségbe való bele-

munka

nyugvást tartja komikusnak. De abban a pillanatban, amikor szerinte a tudatalatti Én megmozdul az ész mindenhatósága ellen, a komikum tragikus lázadásba csap át. Az ember tehát összebogzottan hol nevetségesen büntevő, hol tragikusan lázadó, egy keskeny mesgyén jár, amelyen az egyik pillanatban ügyetlenül elbukik, hogy a következő pillanatban nagyszerű lendülettel próbáljon ismét lábra állani.

Karinthynek ez a szemlélete az elmúlt években nagyon is összekuszálódott. Úgy látszott, hogy a valóság eszményéhez ragaszkodó író egy oldalról a miszticizmus reménytelen úvesztőibe téved, más oldalról pedig a szinte filozofiailag alátámasztott humora a poenra épített banális élcelődésben hígul fel. Természetes, hogy írásai így nagyon sokszor a zsurnalizmus irodalmilag megmunkálatlan területeire siklottak. A befejezetlenség, a vázlagszerűség érzetét keltették az olvasóban.

Új munkájában, amely az *Athenaeum* kiadásában jelent meg, visszatért önmagához. Könyvében betegségét és súlyos agyoperációját írja le tárgyyszerűen, minden szentimentalizmus nélkül, de olyan élményszerűen, mintha tulajdonképpen csak akkor rémült volna meg a fenyegető veszélyektől, amikor már túl esett rajtuk. Orvosokról és betegekről már sokan írtak. De ez a munka, túl az egyéni eseten, magát a Betegséget hozza az olvasó elé. A szervezet ortámadását, lázadását az egészséges életrendje ellen. És a betegség okozta veszélyeket írja meg, a belső szétesettséget, a lassú halódást, a bomlást, az energiák felörlődését, aztán az életakarat tiltakozását és a győzelemmel végződő harcot. A sorok pontos képet nyújtanak a betegség minden mozzanatáról, szinte orvostudományian aprólékos precizitással tárják fel a tüneteket, plasztikusan érzékeltetik magát a műtétet s mégis a befejezéskor nem egyszerűen valamilyen kortünet leírását kapjuk. Ezt orvos így sohasem írhatta volna meg, mintahogyan orvos hiába próbálja megmagyarázni Ibsen Kiséntet c. darabjában Oswald pathologikus figuráját. Holott Oswald minden mozzulata és szava orvosi szempontból is pontosan önmaga betegségét fejezi ki. A művész a valóságot az élmény tüzeiben megneemesíti, a meglévőnél magasabb síkra helyezi s ezzel ismét felfedezi részünkre. Karinthy munkája a hüvösnek látszó pontos megfigyeléseken keresztül az emberi tudat részére elviselhetetlen betegségre s a természet szinte felfoghatatlan nagy rendjére döbbsenti rá az olvasót.

VERES PÉTER: SZÁMADÁS

Veres Péternek a *Révai* kiadásában megjelent könyvéről írt kritikák csak a részletekben érintették az igazságot, de alapjukban tévesek voltak, mert nem az író, hanem a paraszt szempontjait hangsúlyozták ki. Holott a paraszti élet és paraszti sors csak motivációja lehet a könyvnek, különösen akkor, amikor maga Veres Péter is az író igényével lép az olvasó elé. Minden alkotás leleplezi önmagát s a Számadás egészen világosan mutatja, hogy Veres Péter régen nem paraszt, csak a parasztok között él s élete során paraszti munkát kellett végeznie. De emberségében, egész mentalitásában eltávolodott a parasztságtól. Részére a földmunkásság, minden fogadkozása ellenére is, legfeljebb témaanyag, amelybe írói törekvése, más híjján, belekapaszkodik.

Az ember teszi az író s nem a fordítottja, Veres Péter embersége pedig közelebb áll a városi átlag kispolgárhoz, mint a paraszthoz és szocializmusa is közelebb áll valami ködös tolsztojánizmushoz, mint a modern munkásmozgalomhoz. Ebből a fonák helyzetből adódnak azok az ellentmondások, amelyek gondolat és érzésvilágát s ezeken keresztül írásait jellemzik.

1807

Veres Péter lázong s ugyanakkor teljesen aláveti magát az eseményeknek, anélkül, hogy mint író és szocialista alakítóan lépne fel azokkal szemben. Az alakítás alatt nem „forradalmi cselekedeteket” értünk, hanem azt az írói szemléletet és magatartást, amely a dolgok lényegét és egyidejűleg azok bírálatát adja. Azt a többletet értjük ezalatt, amit az író az eseményekhez hozzátesz, anélkül, hogy meghamisítaná igazságtartalmukat. Veres kétségkívül tehetséges író. Könyvének háborús része kitűnően van megírva. Munkája azonban általában érdektelen, mert nem őszinte. És nem is lehet, mert aki élete során annyira kiszolgáltatja önmagát az eseményeknek, az nem képes őszintén, felszabadultan látni. Érzéseinek, valamint gondolatainak csak jelzőit s nem azok tényleges folyamatát írhatja le. Olyan ez, mintha valaki regényében egyik alakjáról azt írná, hogy rossz ember, de hogy miért rossz és főleg mennyiben rossz, annak elhíhető ábrázolásával adós maradna. Az ilyen regénynek, s ez vonatkozik Veres könyvére is, nincs meg a művészi alkotásokat jellemző átütő ereje. De ez az oka annak is, hogy Veres Péter szépirodalmában annyi a publicisztikai jelleg és publicisztikai írásaiban annyi a szépirodalom.

Nem az a hiba, hogy Veres Péternek nem volt ideje tanulni és olvasni, hanem az, hogy önmagában nem tisztázta a dolgokat s így túlságosan érvényesültek azok a külső és „korszerű” behatások, amelyek tolsztojánizmusát ismertté vált fajelméletéig sodorták. Mi sohasem tagadtuk a zsidókérdés létezését és azt sem, hogy minden ország proletariatusának és így a parasztságnak is sajátos tradíciói, nemzeti karaktere van. De Veres Pétert a „népiesség” áramlata dobta felszínre s neki, az állítólagos szocialistának, nem volt ereje annak haladásellenes célkitűzéseivel szembeszállni. Ez a légkör, s lázongásainak és alárendeltségének ellentmondásai összekuszáltak gondolkodását. Csak így lehet komolyan abban, hogy van paraszti, ipari és zsidó szocializmus. És csak így határolhatja el a parasztságot és csak így láthatja önmagáért valónak és célnak, anélkül, hogy a társadalmi viszonylatban látná, illetve anélkül, hogy a szocializmus szempontjából meg tudná határozni a parasztság helyét, szerepét és célját a mai társadalomban.

Ha Veres Péter ma is paraszt lenne a szó mély értelmében, mindez másképpen alakulna írásaiban. Mi tehát nem is csodálkozunk fajelméletén, amely természetes következménye sajátos jellegének és a kornak, amelyben él. Legfeljebb azon csodálkozunk, hogy azok a kritikusok, akik első könyvét elfogadták és fentartás nélkül dicsérték, ma megdöbbennek olyan megnyilatkozásokon, amelyek az alföld parasztságáról szóló kis könyvében s más írásaiban, kevésbé agresszíven, de szintén jelen voltak. Mikor tehát leszögezzük álláspontunkat Veres Péter könyvéről, ugyan-

munka

akkor kénytelenek vagyunk megállapítani a vele foglalkozó kritikák komolytalanságát is, mert ezek a „bírálatok“, ha másik oldalról is, de ugyanolyan elfogultságot mutatnak, mint a megbírált könyv szerzője.

Gró Lajos

Vádirat a szellem ellen

(SZABÓ LAJOS ÉS TÁBOR BÉLA KÖNYVE)

A vádirat a szellem visszavonulása, gyáva meghátrálása és elkorcsosulás ellen szól. Túlnyomórészt polémia az elszellemtelenedés ellen a szellem nevében. Szándéka: a szellem érvényesülése és uralomrajutása, világnézeti egység, melynek szubjektív gyökere az emberek közvetlen állásfoglalása. „Exisztenciális magatartás“, amely átéli a problémákat, mert „ahol nincs kérdés, ott nincs felelet“. Személyes vonatkozásban akarja egységbe látni a szellem ma széthullott és gyökértelenül önálló részterületeit.

A könyvön nálunk szokatlan filozófiai érdeklődés és olvasottság nyomai látszanak és oly problémákat jelez, amelyek elől csak a korlátoltság zárkozhat el. Tagadhatatlan, hogy a mai generációt kevésbé érdeklik a filozófiai kérdésfeltevések, vagy ha igen, akkor egészen félrecsúszott formában. Általában tényleg valami szellemi érzéketlenség, igénytelen „minimalizmus“ terjedt el és a filozófiai tartózkodás megbosszulja magát egyéb területeken is. Önbizalom, céltudatos életalakítás akkor lehetséges, ha szembenézünk a filozófia átfogó kérdéseivel. Az általános és közvetlen állásfoglalás szükségességét érzi a gondolkodó szocialista, különösen ma, ebben a végtelenül bonyolult letörésekkel és csalódásokkal telt történelmi átalakulás idején, amikor irányt és útmutatást a gondolkozás csak az átfogóbb perspektívák alátámasztásával adhat.

Ehhez a feladathoz a „Vádirat“ annyiban járult hozzá, hogy problémákat elevenít fel. A problémáival szemben állást foglal, de ahogy ezt teszi, az már nem lehet követendő példa. Helyenként felbukkanó igazságok, helyes meglátások elúsznak a fölényesen apodiktikus elintézés áradatában, a kérdések és feleletek elmosódnak abban a kinyilatkoztatás-szerű agresszivitásban, amelynek kevés köze van a termékeny kritikához. Nem valószínű, hogy a „személyes pozíció“ hangja feltétlenül a dörgedelmes és általános ledorongolás és még kevésbé valószínű, hogy a nietzschei és kierkegaardi spontán szubjektivitás előlegezett lendülete pótolhatná a rendszeres, komoly — és épen ezért szerényebb — fogalom-

elemzést és kritikai tisztázást. A felvetett problémák érdekesek, de megtörnek és elkanyarodnak. Így pl. a „nyelvkorrupció“ kérdése, amely tisztázatlan marad. Már csak azért is, mert ez a kérdés tisztázhatatlan annak a „gyanakvó“ szociológiának eszközei nélkül, amely a könyvben megneméremelt megrovásban részesül. Milyen legyen a szociológia, ha nem „gyanakvó“? Vagy az ideológiakritikát is megvetendőnek tartják? A gyanú másszóval kritikai beállítottság, amely természetesen a jelen-ségvilág „leleplezésére“ irányul, úgy a szociológiában, mint az analitikus pszichológiában. Ez még eltévelyedéseiben és túlzásaiban is más elbírálást érdemel, mint amit itt kap. Hasonlóképen megelégszik a könyv azzal, hogy megrója a marxi szociológiát és freudi pszichológiát azért, mert „csak érdekeket ismer“. Ha e helyett az „érdek“ fogalmi analizisét adná, hasznos munkát végezne. Így azonban könnyedén siklik tova és megállapítja a nyilván legalsóbb szellemi rétegekből szedett és elmosódó általánosságban konstruált típusairól, hogy ezek a Marx és Freud követők a „szellemi mérgezőgázok terjesztői“ és a „szkepszis óvatos duhajjai“. Az ilyen meghatározott célpont nélküli hadakozás természetesen a könyv komolyságának rovására megy és könnyen a felelőtlenség benyomását kelti.

Szerzők nem helyeslik az „elmélet és gyakorlat egységének jel-szavát“, sem. Hogy miért, az talán egy Marx—Lukács-polémiából ki-derülne, a Vádirat szerzői azonban homályban feljetik. Amit a „szellem felsőbbségéről“ mondanak, túl általános és megfoghatatlan, túl keveset mond és túl sokan visszaélnék vele. (Nem ok nélkül.) Amit pedig a marxizmus és fasizmus „közös irracionálisjáról“ mondanak, végleg eltávolodik az értelemtől. Egyébként érdekes, hogy a szerzők mennyire hajlamosak arra, hogy a marxizmus és fasizmus gondolatköreit egy kosárba gyömöszöljék és nem óhajtják észrevenni a kettő közti különbségeket, amelyek mégiscsak lényegesek. Ez már nyilván a — bevallott — antimarxista prófétai buzgalom ködösítő hatása. Hogy az antimarxizmus hová vezet, az többek közt azon a ponton is látszik, ahol a szellemi élet „talajteremtéséről“, tehát a tömegek alakításáról van szó. Ez a kérdés a könyvben egyszerű panasszá válik, a konkrét társadalmi feltételek teljes elmellőzésével. A szellemiszony, amelyről a szerzők többször is szólnak, kétségkívül baj, de még nagyobb baj, ha a másik végletbe csap át és realitás-izszony lesz belőle. Már pedig ennek tünetei mutatkoznak a könyvön. Ez minden inkább, mint „Marx túlhaladása“. Szellemtörténeti haladás Marx elkerülésével lehetetlen. A könyvben kevés pozitív útmutatás van, de nyilvánvaló, hogy a szerzők Marx távol-tartásával óhajtják „az embert visszavezetni Istenhez.“ Mi ez, költői

munka

tartásáva óhajtják „az embert visszavezetni Istenhez.“ Mi ez, kötői metafora, vagy a vallásos megtérés vágya?

Bizonyos, hogy filozófiai perspektívára szükség van, de ennek útja egybeesik a marxi gondolkodás továbbépítésének útjával. Külömben visszakanyarodás a szellem jelszava alatt, ami azután a reakció malmár hajtja a vizet. Ezt a tanulságot szolgáltatja a „Vádirat“ is.

Gruber Dénes

Ranschburg Andor emlékének

Bandikám, megkértek, hogy írjak Rólad és bár múltó emlékké fájdalmasodó találkozásaink minden mozzanata mélyen íródott belém, mégis nehezen határoztam el magam, hogy rövid kis életed intimen sompolygó lépéseinek nyomát felrajzoljam a nagycsizmájú avatatlanoknak. Öngyilkosságod okát hiábakutatom. Belenyugszom azzal a túlságos és áruló gyorsasággal, amellyel a halál körül ágálunk, hogy halálthordozó titkod meg nem fejthető és az üzenet, amelyet a nyelvén archaikusabb eszközökkel, életed ünnepi feláldozásával fogalmaztál meg, többé ki nem betűzhető.

Nem teszek teljes pontossággal eleget a kérdésnek és egykor mozgásban volt életed pillanattfelvételeit nem rögzítem meg a papíroson. Gomolygó — alakatlan — ellentmondó életösszeséged egyes vonásait — eszobjektivitásom önkényével — nem akarom új és idegen árnyképpé torzítani. Fogó alakod hiteles képét barátaid szemeikben őrzik. Így hát csak tanúsítani akarom, hogy ember voltál és közöttünk voltál, és igénytelen vézna testtel, de vitézi akarattal küzdöttél az ó-hellén tragédiák szelét hordozó családi végzet ellen. Sovány, jó ételt ritkán látott tested nagyigényű szellemet hordozott. És Neked, aki szakadatlan, szívós energiával küzdöttél az élet köznapiasságon felülemelkedő, ünnepi értelméért, sohasem jutott osztályrészedül a hétköznapi emberének együgyű boldogsága: terített asztal, bor, nő, kenyér. Már a születésednél kezdődött. Az anyatej kiapadt — legalább is így mesélted — és a gyorsan előhívott dajka teje táplált első növekedésedben. Utolsó végzetes kirándulásod is a gyermekkor dajkája felé vezetett, aki a sírba hanyatló anya vonásait viselte magán, és a Dajkaföldön ért az utolsó csapás, a munkakereső, öngyilkosság elől menekülő gyermekembert anyakereső útján megverik az új zsarnokság hórihorgas latorjai. Mindent megpróbáltam — így írod utolsó levedben, — de úgy látszik, nálunk a napszámospályán is bevezetik a numerus clausust.

Mindent megpróbáltál — és mindenütt zárt, vagy nehezen nyíló és hamar bezáródó kapukat találtál. A bezárt kapu és a kívülmaradt ember, mintha életed legfőbb, sűrített szimbóluma lenne. A családi végzet hamar kiakolbólíntott az otthon melegéből, a foglalkozás sáncváraiból kidobott bizonytalan szándékú nagyotakarásod és a mozgalom — ahol először ismertek fel és ahol először érezhetted magad teljes értékű embernek — nem volt elég emelkedett és nagyszívű, hogy az első nagy csalódás után ki ne vessen és mikor egy öngyilkosság elől futó vándorlásról hazaérteztél, megtudtad, hogy a szerelem kapui is bezárultak. Asszony nem szomorodott miattad, otthonod nem volt, barátaid bár kedvesek, de alapjában véve közönyösek és segíteni nem tudók voltak és így mindig újra az országútaik vándora lettél, ott vándoroltál sok ezer európai csavargó, menekült, munkanélküli népvándorlásszerű sokaságában, osztrák Herbergeken aludtál, különös emberekkel barátkoztál, készülő regényeid alakjai vonultak fel előtted, később olasz parasztoknál kopogtattál, majd összeszorított fogakkal ültél az egyetlen helyen, amely tárt kapuival befogadott: a milánói toloncházban. Aztán megint hazajöttél, hogy polgáremberek nyugodt életét éljed és csakhamar megint szürtos kis csehókban körmölted, „kis alkotó“, írásaidat, és tehetségességed kérdésével viaskodtál.

Igy éltél. És ha eddig életedről tettem tanúbizonytságot, végezetül hadd mondjak egy pár szót magunkról, a Te barátaidról. Az élők sohasem adtuk meg azt a szeretetet, amit most a halottal szemben érzünk. Nem láttuk sebesjárású életed halálbairamlását, pedig ma tudjuk, hogy látni lehetett volna. Nem vettük észre a növekvő végzet árnyékát fejed felett, mert őriztük meleg álmainkat. A Te mérhetetlen és soha ki nem elégtelt szeretetvágyadat csak egy kimondhatatlan erejű, zuhatagbőségű ajándékozás elégíthette volna ki, és mi csak a szeretet péterfilléreit vetettük eléd. És ha száz Mezzofantinál varázsosabb erejű tolmács mégis lefordítaná halálos üzenetedet — éjszakám legmélyebb csendjében úgy érzem, hogy halálad tiltakozás lehetett a zárt kapuk rendszere, az elégtelen szeretet, az élet elidegenedése és a köznapiasága ellen.

Most pedig hadd búcsúzzam Tőled még egyszer és azután lassanként elfelejtlek. Ha volna túlvilági élet — és most sajnálom legjobban, hogy nincs — az égi karcsú felhőflottillából csodatávesőn figyelve láthatnád, hogy lázadozom a pusztító felejtés ellen. De mi, élők nem szeretjük sorsunk summázatát látni magunk előtt. Nem a múltat — a jövőt kell legerősebben felejtenuk. De akkorhogy is lesz és akármilyen öreg és fásult leszek, ha valaha forró nyári estén messze a város határain túl a sínek között fogok baktatni és a messzeségből odahallom a közlgő „tűzparipa“ dübörgését, ilyenkor mindig eszembe fog jutni a magányosodó, kedves, karcsú, fiú képe, aki már szépen összehajtott kabátját és most kabát nélkül, de összeszorított fogakkal és gémberedő rémülettel várja a közlgő vonatot... Felnéz ilyenkor tompa fájdalommal a nagyságos csillagokra és nem mond majd semmit a Te öreg

Pauliusod

munka

Októberben jelenik meg

Kulcsár István dr. új könyve:

Zavarok a nő szerelmi életében

A frigiditás keletkezése és gyógyítása

Függelék:

A frigiditás szociológiája

IRODALMI ESEMÉNY!

Megjelent

Erdélyi Ferenc nagyszerű regénye, a

LEJTŐ

Az új magyar irodalomban gazdag tartalmánál, dinamikus, kifejező stílusánál fogva különös megbecsülést érdemel ez a regény, amely CSERÉPFALVI kiadásában jelent meg s minden könyvkereskedésben kapható.

Ára: füzve 3.80, kötve 5 pengő.

munka

társadalmi és művészeti beszámoló ● felelős szerkesztő: Kassák Lajos ●
felelős kiadó: Falus Ervin ● szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI.
Bulcsu-u. 19. II. 7. ● csehszlovákiában: Jelen Mihály, Bratislava, Prayova 8.
● minden közleményért a szerző felel ● egyes szám ára: 60 fill., kc. 3.—, lei 20 ● előfizetési
ár félévre 3 p., egész évre 6 p., kc. 18, illetve 36, lei 100, illetve 200 ●

Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. — Felelős vezető: Lombár L.